

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví

Studijní obor: informační studia a knihovnictví

Bc. Martin Hospodka

Daniel Bell a jeho přínos pro moderní informační politiku

Diplomová práce

Praha 2007

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Rudolf Vlasák

Oponent diplomové práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje.

V Praze, 17. srpna 2007

.....

Martin Hospodka

Identifikační záznam

HOSPODKA, Martin. *Daniel Bell a jeho přínos pro moderní informační politiku*

[*Daniel Bell and his significance for modern information policy*]. Praha, 2007. 77 s.

Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2007. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Rudolf Vlasák

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá životem a dílem Daniela Bella, z díla pak speciálně jeho konceptem postindustriální společnosti. Dále jsou v práci popsány koncepty společnosti informační a znalostní, jejichž vývoj byl Bellovým působením hojně ovlivněn a pro dodání kontextu je též stručně pojednáno o dalších osobnostech, které se touto tematikou zabývaly. Konečná fáze práce je věnována samotnému zhodnocení Bellova významu a citační analýze potvrzující tezi o stálé aktuálnosti jeho myšlenek.

Klíčová slova

Daniel Bell, postindustriální společnost, informační společnost, znalostní společnost, postindustrialismus, futurismus, informační politika

Obsah

<u>Obsah.....</u>	<u>1</u>
<u>Předmluva.....</u>	<u>2</u>
<u>Úvod.....</u>	<u>4</u>
<u>Daniel Bell.....</u>	<u>6</u>
Život.....	6
Vlivy.....	10
Dílo.....	13
Bellova sociologie.....	14
Styl a metodika.....	14
„Tři oblasti“.....	15
„Tři témata“.....	22
<u>Postindustriální, informační a znalostní společnost.....</u>	<u>25</u>
Postindustriální společnost.....	26
Pojem post-industriální společnosti.....	26
Inspirace a základní teze.....	27
Tři etapy vývoje společnosti.....	31
Ideální konstrukt.....	32
Znalosti a funkce vzdělání v postindustriální společnosti.....	34
Ekonomizující a sociologizující mód.....	36
Informační společnost.....	38
Znalostní společnost.....	40
<u>Bellovi soupeřníci a následovatelé.....</u>	<u>42</u>
Obecně.....	42
Fritz Machlup.....	44
Alain Touraine.....	45
Yoneji Masuda.....	46
Alvin Toffler.....	47
Manuel Castells.....	48
Tom Stonier.....	49
Jorge Reina Schement.....	50
Frank Webster.....	51
<u>Přínos Daniela Bella.....</u>	<u>52</u>
Přímé působení Daniela Bella.....	52
Úspěšnost Bellových prognóz a nepřímé důsledky.....	55
Citační analýza.....	57
Citační analýza-Tsay (1995).....	58
Vlastní analýza.....	62
<u>Závěr.....</u>	<u>68</u>

Předmluva

Má diplomová práce se zabývá osobou a dílem významného amerického sociologa Daniela Bella, především pak ve vztahu k moderní informační politice. Tato osobnost výrazně ovlivnila vývoj celosvětové informační politiky a stála u zrodu dodnes aktuálních konceptů postindustriální a informační společnosti, přesto se o ní (až na čestnou výjimku doslovu jediné jeho do češtiny přeložené knihy – Kulturních rozporů kapitalismu) v našem prostředí nedozvíme téměř nic. Tato práce má tedy být jakýmsi shrnutím jeho života, díla a významu a může sloužit jako orientační materiál pro případné detailnější rozpracování jednotlivých aspektů Bellovy tvorby.

V první kapitole se hodlám zabývat vlastní osobou Daniela Bella. Popsat příběh jeho života, zmínit se o jeho novinářské a akademické činnosti a vlivech, které formovaly jeho názory. Dále chci stručně pojednat o jeho díle všeobecně a podrobněji pak o těch jeho aspektech, které se týkají konceptu postindustriální, později pak informační společnosti, a které tvoří určitý podklad, na jehož základě jsou dané koncepty rozvíjeny, rovněž pak potřebný kontext.

Kapitola druhá aspiruje na hlubší pojednání právě o výše zmíněných konceptech, které se staly součástí jak odborné terminologie, tak politického a žurnalistického jazyka. U společnosti postindustriální se chci zabývat především Bellovým pojetím, u pojmu společnosti informační a znalostní spíše obecným vymezením, zachycením posunu v akcentaci určitých prvků a podobou, ke které se pojem a koncept informační a znalostní společnosti dobral v současnosti.

Kapitola třetí se zabývá dalšími osobnostmi, které se podobnou tematikou zabývali, a které Bella ovlivnily, nebo jím byly ovlivněny. Kromě obecného úvodu obsahuje vždy stručné shrnutí věnované té které osobnosti a její práci týkající se informační oblasti.

Čtvrtá část se pak bude zabývat nejpodstatnější složkou práce, tedy vlastnímu

dopadu Bellovy činnosti na informační politiku. Hodlám zde pojednat o jeho práci v Komisi pro rok 2000, projektu OECD Interfutures a dalších přímých aktivitách, dále o úspěšnosti jeho prognóz a konkrétních událostech v informační politice, které jeho původní teoretické koncepce ovlivnily. Rovněž pak zařazuji dvě citační analýzy týkající se Bellovy základní práce ve vztahu k informační politice (tj. publikace *Coming of Postindustrial Society: Venture for Social Forecasting*), svědčící o vlivu Bellových myšlenek na další badatele v dané oblasti porovnané s citovaností práce dalšího velkého autora zabývajícího se podobným tématem – Fritzem Machlupem a jeho dílem *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*.

V závěru chci provést stručné shrnutí a vyhodnocení významu Bellovy osobnosti v dnešní době.

Bibliografický soupis, který je tvořen podle platných českých státních norem, je řazen abecedně a umístěn na konci práce, před přílohami. V textu je použito odkazování pomocí hranatých závorek. Přesné citace jsou pak v textu označeny kurzívou. Stejně tak jsou kurzívou vyznačeny názvy knih o kterých se v textu mluví.

Rád bych poděkoval Doc. PhDr. Rudolfovi Vlasákovi za vedení diplomové práce, trpělivost a cenné připomínky.

Úvod

Současný svět se dá v mnohých ohledech označit za svět informačních a komunikačních technologií. Tyto technologie hýbou finančními trhy, jsou na pozadí většiny organizačních struktur, propojují skupiny i jednotlivce různých zemí a kontinentů. Rovněž pak stupeň jejich využití a rozšíření v různých zemích a krajích odlišuje země vyspělé, bohaté a vyvíjející se od těch méně až mizivě úspěšných.

Tento fakt není ničím závratně novým ani objevným a jeho předpovědi se vynořily již v počátcích boomu výpočetní a komunikační techniky, která tvoří základní infrastrukturu podporující fungování tohoto druhu společnosti, kdy četní vizionáři ohlašovali nástup nového řádu, brzké zavedení a rozšíření nesmírně sofistikované techniky, které se vyplnilo až podstatně později, a také výskyt celé řady nových problémů a dilemat.

Co je podstatné je další fakt, totiž že země, které se na tento vývoj připravily a podporovaly jej, získaly oproti ostatním značný časový a technologický náskok – výhodu, která má tendence se dále zvětšovat podporována svým vlastním vývojem. Z tohoto hlediska mají proto na rychlosti a šíři technologického vývoje značnou zásluhu jedinci, kteří své predikce zásadních společenských změn dokázali rozšířit mimo okruhy technických nadšenců a akademiků až do sféry veřejné a na kolbiště politických doktrín.

Mezi takovými hraje významnou úlohu Daniel Bell. Není to rozhodně úloha zcela jednoznačná a zdaleka ani sólová, nicméně na poli společenské problematiky nových technologií a přístupu k nim se stal iniciátorem široké diskuse, která podnítila mnohé další výzkumy, pojednání a teorie v oblasti a

získala si pozornost i laické veřejnosti. Byť jsou jeho teorie zhusta kritizovány pro to, či ono, stále jsou ještě něčím, s čím se musí novodobí badatelé a komentátoři v oboru vyrovnat a zaujmout k nim postoj. Jeho práce jsou také citovány ve většině pojednání týkajících se nějak postindustriální a informační společnosti, termínů na jejichž zavedení do obecného povědomí má znatelný podíl.

V naší republice je přesto osobou téměř nepřekládanou a byť se tiše předpokládá, že každý, kdo se k podobným tématům vyjadřuje, jeho díla zná, málokdy se o nich vyskytne konkrétnější informace nebo dokonce podrobnější rozebrání jeho myšlenek.

Tato práce by měla být určitým shrnutím základních faktů o této osobnosti a části její tvorby přímo související s informační politikou, dále si klade za cíl zhodnotit její přínos pro tuto oblast a porovnat míru úspěšnosti jejích předpovědí. Neklade si za cíl detailnější rozbory v sociologické, či ekonomické oblasti, ani učinit souhrn a rozbor v zahraničí poměrně bohaté bellovske literatury - obojí značně přesahuje zamýšlený rozsah práce, natožpak provést srovnávací studii prací dalších teoretiků v této oblasti, což by patrně vyžadovalo několikařadnou epopej.

Daniel Bell

Život

Daniel Bell se narodil roku 1919 ve čtvrti Lower East Side v New Yorku. Pocházel z chudé židovské rodiny přistěhovalců z polského Bialystocku. Jeho otec zemřel, když bylo Danielovi 6 měsíců, a tak žil až do 11 let s matkou, několika tetami a mnoha sourozenci ve značné chudobě. Jeho matka byla nucena pracovat v továrně a trávila v práci celé dny, což zajisté nikterak neprospělo jejich rodinnému životu, ale stačilo aspoň na zajištění základních potřeb. V jedenácti letech dostal za nového opatrovníka strýce Samuela Bolotského, čímž se jeho životní situace trochu zlepšila a mohl si dokonce dovolit i pracovat na svém vzdělání. V této době se také rodina vzdala jména Bolotští, poameričtila se a rozdělila na větve Ballinů, Ballotů a Bellů – Daniel získal příjmení Bell, pod kterým je dodnes znám.

Zkušenost chudého židovského imigranta zahrnující jidiš jako rodný jazyk, navštěvování židovské školy, atmosféru imigrantského ghetta s běžnými bitkami pouličních gangů, společně s tíživou sociální situací ho v pozdějších letech spojovala s celou řadou význačných židovských levicově orientovaných intelektuálů, kteří tvořili významnou skupinu v intelektuální sféře poválečné Ameriky. Současně ovlivnila jeho základní myšlenkovou orientaci směrem k levicovému smýšlení, až v pozdějších letech transformovanému spíše k všeobecnému humanismu a zájmu o sociální otázky v rámci demokratického zřízení.

Již ve 13 letech vstupuje do Young People's Socialist League, jedné z mnoha levicových skupin vzniklých v podmínkách velké hospodářské krize, a horlivě

se vzdělává v marxistické a socialistické, ale i sociologické literatuře. Na tak ranný věk dost netypicky, trávil tehdy v knihovně dlouhé hodiny studiem a v rámci židovské talmudistické tradice se mnohé obsáhlé spisy učil takřka nazpaměť - právě takto znal například většinu Marxových spisů, což mu umožnilo dosáhnout v určitých oblastech hlubokých znalostí.

V patnácti letech absolvuje kursy dialektického materialismu na Rand School of Social Sciences a jednu dobu inklinuje až ke komunismu, jak v Trockistickém, tak Stalinistickém pojetí. Po seznámení s historií Kronštadské vzpoury se ovšem od levicového radikalismu odklání, a byť ho sociální cítění rozhodně neopouští, považuje za nutné realizovat ho bez použití násilí, v rámci demokraticky uspořádané společnosti a podporuje kombinovanou ekonomiku.

Později vysvětluje svůj rozchod se socialismem v marxistickém ražení jako konflikt mezi (ve weberovském pojetí) „etikou konečného cíle“, která nebere v potaz odpovědnost za morálnost použitých prostředků, a „etikou zodpovědnosti“, která zdůrazňuje odpovědnost za každý konkrétní čin a neuznává existenci nějakého „velkého cíle“, který by legitimizoval použití libovolných prostředků.

Mezi těmito přístupy zvolil, na rozdíl od velké části ostatních levicových intelektuálů, přístup druhý, neboť dle jeho vlastních slov „na konkrétním problému způsobuje méně škod – vnitřních i vnějších“ (Waters, 1996, s.14).

Svá studia na City College of New York (CCNY) dále zaměřuje na klasickou literaturu a historii (tu údajně na doporučení komunisty Mosese Finkelsteina, který tvrdil, že historie je výborný a užitečný základ pro sociologická studia), a více než prameny sociologické studuje evropskou kulturní a literární tradici, ve které tím získal na amerického autora až nevšední znalosti a orientaci, a která dozajista značně ovlivnila jeho postoje a způsob myšlení, stejně tak, jako mu dodala četná nová témata a umožnila

srovnání amerických reálií a způsobu myšlení s reáliemi a myšlením evropských zemí.

Po zakončení studia na CCNY v roce 1938 pobývá rok na Columbia Univerzity of New York, po kterém však z neznámých důvodů studia přerušuje, opouští univerzitu a odchází se živit novinářskou činností.

Od konce třicátých let se tedy živí jako žurnalista, především v časopisu *New Leader*, politického a kulturního magazínu založeného v roce 1924 a původně asociovaného se Socialistickou stranou. Později přechází takřkajíc na druhou stranu barikády do *Fortune*, známého magazínu s ekonomickou tematikou, dodnes proslulého především svými pravidelnými žebříčky firem a osobností s největšími příjmy. Ale za vrchol své novinářské kariéry osobně považuje časopis *The Public Interest* který v roce 1965 založil a jistou dobu vedl se svým přítelem Irvingem Kristolem jako fórum pro debaty o veřejné problematice a který se stal jedním z vlivných časopisů v newyorském intelektuálském prostředí.

Zatímco v *New Leaderu* poznal základy opravdové novinářské práce a realitu politického „třídního“ boje, ve *Fortune* nahlíží na společenskou problematiku zase z jiné stránky a poznává hlouběji ekonomickou rovinu společnosti, zájmy a hodnoty střední a vyšší třídy i způsoby žurnalistické praxe v těchto ohledech.

Celkově lze říci, že jako novinář získal široký rozhled, hlubší znalost celospolečenské problematiky a naučil mnohému užitečnému i pro svou další činnost. Ostatně žurnalistické postupy a produktivitu, tu znatelně – jeho publikační činnost byla stejně vytrvalá a intenzivní jako obsáhlá a tématicky bohatá, si uchoval i ve své následné činnosti akademické.

Akademická kariéra Daniela začíná na Chicagské univerzitě roku 1945, kde po tři roky vyučuje sociální vědy; od roku 1952 působí na Columbia Univerzity of New York, kde nejprve vyučuje jako pomocný lektor sociologii,

později své zdejší angažmá značně rozšiřuje a nakonec se tato univerzita stává jeho nejvýznamnějším působištěm, rovněž pak místem, jehož myšlenkové klima ho znatelně ovlivnilo a kde měl příležitost setkávat se a spolupracovat s celou řadou inspirativních osobností.

V roce 1958 definitivně zanechává novinářiny jako zaměstnání, opouští *Fortune* a nadále se intenzivně (a úspěšně) věnuje akademickému životu.

Zajímavý komentář ke svému odchodu z *Fortune* uvádí sám Bell: „Když jsem opouštěl *Fortune*, byl jeho majitel, Henry Luce, mým rozhodnutím překvapen a tázal se mne na důvod, připraven přeplatit případnou konkurenční nabídku. Odpověděl jsem, že mám čtyři hlavní důvody: červen, červenec, srpen a září.... ...Nikdy jsem svého rozhodnutí nelitoval.“ (Waters, 1996, s. 15)

V roce 1960 získává titul PhD za výběr ze svých, již v dřívějších letech publikovaných prací. Nedlouho poté, v roce 1962, se stává na Columbia Univerzity of New York profesorem a v letech 1969 – 1980 působí též na Harvardu, kde získává prestižní místo profesora sociálních věd, poté působí nějakou dobu též v Cambridge.

S výukou definitivně končí v roce 1990 a místo toho, aby se stěhoval zpět do rušného New Yorku, stěhuje se do Cambridge v Massachusetts, přímo naproti sídlu Americké akademie umění a věd (American Academy of Arts and Sciences), kde nachází více klidu aniž by však ztrácel zájem o veřejné dění a přestával se v něm angažovat. Mimo jiné se vrací k novinářské činnosti a publikuje ještě četné články (například pro časopis *Dissent*).

Ani během akademické kariéry se rozhodně neodkláněl od veřejné činnosti a neuzavíral ve své „slonovinové věži“ vědce a výzkumníka, ale zajímal se intenzivně o společenské dění a stal se členem i hybnou silou četných uskupení a komisí. Mezi jinými působil též v Prezidentské komisi pro

technologii, automatizaci a ekonomický rozvoj, předsedal Komisi pro rok 2000, jejíž vznik též inicioval, a byl americkým zástupcem při OECD v některých projektech i leckde jinde. (viz. Kapitola 4)

Mnohé z těchto jeho aktivit významně ovlivnily vznik a vývoj informační politiky nejen Spojených států, ale i dalších zemí inspirovaných jejich technologickým a hlavně ekonomickým úspěchem.

Vlivy

Daniel Bell neměl žádné formální sociologické vzdělání a k sociologii přišel spíše nepřímo díky svým vrstevníkům a známým, mezi něž patřili David Riesman, Edward Shils, Wilbert Moore, Moritz Janowitz či Alvin Gouldner. Mezi jeho osobní přátele patřili známí konzervativní politologové Irving Kristol a Herman Kahn, s nímž ho spojoval rovněž zájem o prognostiku. Spolupracoval přímo s Seymorem Martinem Lipsetem a na Harvardu byl jeho kolegou Samuel Huntington, později proslulý svou teorií „srážky civilizací“ (byť ani jím, ani ostatními harvardskými osobnostmi příliš neovlivněn nebyl – důvodem mohla být jistá vzájemná rivalita daná velkým místním vlivem Talcotta Parsonse, který na Harvardu dlouho působil a jehož teorie Bell kritizoval).

Silně na něj působil též tzv. New York Intellectual Circle, složený převážně z židovských intelektuálů, kteří se od marxistického socialismu dopracovali k neokonzervatismu. V tomto okruhu - jakkoli se sám za neokonzervativce nepovažoval - patřil mezi nejvýraznější osobnosti, jak díky svému angažovanému publicistickému stylu, tak i svým známostem a v neposlední řadě tím, že editoval některé z významných časopisů – např. výše zmiňovaný *The Public Interest* a do mnohých dalších přispíval.

Ve vztahu k „Velké trojici“ sociologů se stavěl kladně k Weberovi - ovšem k Weberovi jako historickému sociologovi, nikoli k Parsonsově interpretaci Webera, která mu byla bytostně cizí; kriticky a polemicky k Marxovi – u něhož poukazoval na četné vnitřní rozpory a drobný detail, že jeho předpovědi

ohledně revolučního vývoje očividně nevyšly, aspoň ne způsobem, který předpovídal, a v místech, kde se měl odehrát, a vcelku neutrálně k Durkheimovi.

Bell osobně uvádí jako své „inspirátory“ Matthewa Arnolda a Lionela Trillinga z Horkheimerovy skupiny (pův. Frankfurtské školy) a především Roberta MacIvera a (dnes zapomenutého) Alexandera von Scheltinga. Obzvláště v oblasti kulturní sociologie se dají vystopovat též vlivy Horkheimera a Adorna. (Waters, 1996, s. 22)

Nicméně nejbliže mají jeho stanoviska k jeho současníkům Raymodu Aronovi, Edwardu Shilsovi, Davidu Riesmanovi a Ralphu Dahrendorfovi. Spojuje je zájem o „velká témata“, nikoli však ve smyslu všeobjímajících „Velkých teorií“, a nechutí i k abstraktnímu empiricismu, podle nich sterilnímu popisování neorganicky pojatých jednotlivých segmentů společnosti, prostřednictvím nicneříkajících výzkumů a sond, které dle soudu některých tyto velké teorie ubily.

Co se týče Bellových základních životních postojů, je podle Waterse z jeho děl patrné, že hluboce prožíval kontradikci mezi svou upřímnou vírou v náboženství jakožto instituci schopnou poskytovat smysl života, orientaci i oporu, a současným nepraktikováním v žádné církvi, daným především jeho raným a důrazným příklonem k socialismu a hlasitě proklamovaným ateismem.

Podobné problémy měl jak se svým židovstvím, byť jakkoli sekulárním, tak později při odklonu od radikálního socialismu, který si v otázkách víry ve svá dogmata, axiomy a neomylnost svých vůdců nezadá s náboženským fundamentalismem a je tak svým způsobem také náboženské povahy.

Poměrně brzy získal Bell pocit, že ortodoxně pojaté marxistické výklady jsou pro něj v podstatě jen formální cvičení v aplikaci daných dogmat a mechanická aplikace „vulgárního materialismu“ ho neuspokojuje. Postupem času se tak jeho názory čím dál více rozcházejí jak s bývalými kolegy socialisty (jedním z projevů tohoto rozchodu byl rovněž zmiňovaný přechod od *New Leaderu* k *Fortune*), tak postupně i s duchovně mu nejbližším newyorským kroužkem intelektuálů (New York Intellectual Circle), což nakonec vedlo až k tomu, že odstoupil z editorské pozice v *The Public Interest*, významné „hlásné trouby“ jejich názorů.

Přesto se nadále cítí být jedním z nich. Podle Bellových vlastních slov: „I suppose that New York Intellectuals are more relevant as a style of work than anything else.“

Rovněž zastává v ledasčems stejně konzervativní, respektive neo-konzervativní, postoje a být se například odmítá ztotožňovat s automatickou podporou postupu americké armády ve Vietnamu a v Kambodži, nebo stejně nekriticky přistupovat k aktivitám Izraele, rozhodně také odsuzuje studentské protesty své doby a vůbec se všeobecně vyhýbá extrémům na libovolné straně a nesnaží se na odlišné problémy pohlížet nějakou předem ideologicky nadiktovanou optikou.

V jednom ze svých nejznámějších vyjádření o vlastních postojích prohlašuje, že je „socialistou v ekonomice, liberálem v politice a konzervativcem v oblasti kultury“.

Nutno dodat, že jeho „ekonomický socialismus“ se projevuje požadavky na práci pro toho, kdo ji hledá, aspoň základní ochranou před tržními mechanismy a přístupem k lékařské péči – tedy takovými, které každý moderní demokratický stát na určité úrovni splňuje, aniž by se při tom musel ohánět socialismem.

Jeho „kulturní konzervatismus“ je zase spíše reakcí na postmoderní relativismus (nejen) estetických hodnot, který odmítá, neboť respektuje

tradici, věří v oprávněnost podloženého soudu dobré-špatné a odmítá přiznávat všem výtvorům a vyjádřením stejnou cenu (rovněž pak celým kulturám, západní kulturu pokládá za lepší než mnohé jiné).

Zbývá tedy „politický liberalismus“, který je jistě nepochybný a neoddiskutovatelný, nicméně celkově je tento výrok jednoznačně nadsazený a spíše efektní než výstižný.

Dílo

Daniel Bell patří mezi autory mimořádně plodné. Napsal, editoval, či se podílel jako spoluautor na desítkách knih a publikoval desítky článků v časopisech. Pro ilustraci uvádím (chronologicky řazený) výpis jeho knižních publikací se zvýrazněním nejzásadnějších děl. Neuvádím četné reedice, rozšířená vydání ani cizojazyčné verze, kromě rozšířeného vydání *The Coming of Postindustrial Society*, které považuji za významné.

Výběrová bibliografie:

1955 *The new American right*

1956 *Work and its discontents*

1960 ***The end of ideology; on the exhaustion of political ideas in the fifties***

1966 *The reforming of general education; the Columbia College experience in its national setting*

1967 *Marxian socialism in the United States*

1968 ***Toward the year 2000; work in progress***

1971 *Confrontation; the student rebellion and the universities*

1971 *Capitalism today*

1973 ***The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting***

1976 ***The cultural contradictions of capitalism***

1976 ***The coming of post-industrial society : a venture in social forecasting***

1980 *The winding passage : essays and sociological journeys*

1980 *Writing for Fortune : nineteen authors remember life on the staff of a remarkable magazine*

1981 *The Crisis in economic theory*

1982 *The social sciences since the Second World War*

1985 The deficits : how big? how long? how dangerous?
1987 The World And The United States In 2013
1990 The Third Technological Revolution and Its Possible Socio-Economic
Consequences
1993 Communitarianism and its critics
2001 The Future of Technology
2007 Information Society

Bellova sociologie

Styl a metodika

Pro Daniela Bella je typický živý, dobře čitelný novinářský styl psaní. Jeho nejoblíbenějším a nejpoužívanějším útvarem je esej, v počátku ještě menší rozlohy (cca 4000 slov), později však často i desetkrát delší, se značným rozšířením teoretické části, případně hlubšími filosofickými úvahami.

Některým jeho esejím na odborná témata bylo vytýkáno, že nesplňují akademická kritéria odpovídající závažnosti probírané problematiky, často také ne zcela jasné logické souvislosti a jistá nekonzistentnost v rámci samotných článků. To samozřejmě souvisí jak s použitým stylem práce, tak s výrazným osobním zaujetím, které Bell do své práce vkládal a které některé jeho eseje poněkud posunuje od ideální vědecké objektivity.

Nicméně se mu podařilo rehabilitovat odborný esej jako vyjadřovací prostředek vědecké komunikace a v neposlední řadě oslovit patrně širší okruh čtenářů, než by se mu podařilo formálně dokonalým, suše objektivním odborným článkem.

Co se týče metodiky, předpokládá Bell, že každé období vyžaduje definovat určité konceptuální schéma specifikující institucionální struktury v jejichž rámci lze popisovat vztahy mezi společnostmi a individualitou. Konceptuálním schématem, které osobně nabízí pro popis společenské situace své doby, je právě postindustriální, posléze informační společnost popsaná dále (Kapitola 2), tedy koncept, který zdůrazňuje centralitu teoretického poznání jakožto osy,

kolem které budou organizovány nové technologie, ekonomický růst a rozvrstvení společnosti.

„The concept „post-industrial society“ emphasizes the centrality of theoretical knowledge as the axis around which new technology, economic growth and the stratification of society will be organized.“ (Bell, 1973, s. 112)

„Tři oblasti“

Jádrem Bellovy kritiky „Velkých teorií“ (v čele s teorií Talcotta Parsonse, kterou pokládal za velikou, leč neúspěšnou ¹⁾) bylo přesvědčení, že podobné univerzální, všeobjímající teorie vyžadují až neprakticky velkou míru abstrakce. Vztahy mezi jednotlivými komponenty společnosti se pak určují velmi obtížně, protože na rozdíl od ekonomických jevů, které lze celkem přesně kvantifikovat, u sociálních jevů je podobná kvantifikace nemožná a nesmyslná, protože mnohé důležité faktory nelze zachytit na nějaké škále přesných údajů, aby si takto vyčíslená fakta uchovala schopnost popisovat opravdové situace a vztahy.

---

¹ Talcott Parsons (1902 – 1979) byl nejvýraznější postavou sociologického směru označovaného jako strukturální funkcionalismus a v padesátých a šedesátých letech jednou z nejznámějších sociologických osobností vůbec. Jeho teorie je typickým příkladem „velké teorie“-snaží se v ní poskytnout teoretický, systematický základ zahrnující a integrující všechny sociální vědy do jednotného unifikovaného celku, takového, který by dokázal obsáhnout i tak rozdílné náhledy, jako měli Weber a Durkheim. Jeho primárním cílem bylo vytvořit sadu obecných abstraktních konceptů popisujících sociální systém.

V teorii, kterou vytvořil pak každý systém (ve smyslu sociální skupiny) musel k tomu, aby byl funkční, splňovat čtyři předpoklady: 1) adaptaci-myšleno na okolní prostředí, 2) dosahování cílů-tedy schopnost definovat a realizovat své cíle, 3) integraci-koordinace skupiny jako soudržného celku, 4) udržování vzorců-dosažení stability, udržení motivace jednotlivců zastávat nadále své role. Celkově lze jeho strukturální funkcionalismus chápat jako všeobecné klasifikační schéma umožňující kategorizovat každou úroveň sociálního života na každé úrovni analýzy.

V sedmdesátých letech pak jeho význam upadá až mizí, přestože se později jeho myšlenky znovu vynořují v podobě neo-funkcionalismu. (Marshall, 1998)

Zkrátka a dobře pracuje-li se s některými sociologickými fakty matematickým způsobem, vznikají sice exaktní rovnice a úhledné grafy, ale vypovídající schopnost se leckdy vytrácí. Takové teorie pak nabízejí pouze sadu formálních kategorií bez nějakého přímého vztahu k realitě.

Bellova vlastní sociologie má rovněž generalizační tendenci (ostatně na generalizaci se podle svých vlastních slov vždy specializoval), ovšem nepředkládá nějakou jednotnou teorii všeho, ale vykresluje svět a společnost v něm diferenciovaně, rozdělené na různé oblasti – každá se svou vlastní logikou, zákonitostmi, směrem a rychlostí vývoje.

Nutno podotknout, že nepovažuje toto dělení za jakékoli definitivní vyjádření ostrých hranic mezi nějakými nezávislými jsoucnými, ale spíše za pragmatické vydělení části skutečnosti vykazující shodné znaky, vyznačující se jednotícími principy, typickými pro její funkci – v Bellově terminologii axiální principem a axiální strukturou – kterou lze potom popsat v intencích jejích specifických vlastností.

Na nejobecnější úrovni svých teorií rozlišuje Bell tři základní oblasti:

- oblast přírody
- oblast technologie
- oblast společenskou.

Příroda je oblast mimolidská, může však být člověkem ovlivňována a transformována. V jejím rámci rozlišuje Bell dimenzi konkrétní – Umwelt, kterou tvoří geografické prostředí a hmotná příroda v tom smyslu, jak se o ní většinou hovoří (rostlinstvo, půda, vodstvo, zvířectvo...), člověkem průběžně využívaná, pozměňovaná a přeměňovaná – a dimenzi Physis zahrnující přírodní zákony a vztahy, z lidského hlediska během historie fixované v podobě jednotlivých, postupně měněných vědeckých paradigmat podle momentálního stavu vědění.

Technologie má vliv na oblast přírody, neboť poskytuje možnosti a prostředky transformace přírodního prostředí (a na druhou stranu je často získávána prostřednictvím detailnějšího a přesnějšího poznávání Physis), ale též nepopíratelný, a čím dál výraznější dopad na život společnosti.

Ve své době Bell pozoroval a považoval za důležité dlouhodobé změny technologie v pěti dimenzích:

- a) funkce stále více určuje tvar objektů
- b) přírodní energie (lidská, zvířecí práce) je stále více nahrazována neživými zdroji
- c) kopie objektů mohou být vytvářeny se stále se snižujícími náklady
- d) zvyšují se možnosti komunikace a kontroly lidí pomocí techniky
- e) algoritmy čím dál více nahrazují lidský úsudek

Pro popis a rozbor konceptu postindustriální společnosti je ovšem klíčová a nejpodstatnější oblast společnosti. Společnost je podle Bella: „...Uspořádáním lidského jednání (moral order) určeným vědomím a účelem, ospravedlněným svou schopností uspokojovat lidské potřeby materiální i transcendentální.“

Dále, jak již bylo naznačeno výše, Bell odmítá holistický pohled na společnost a pokládá za užitečnější uvažovat o současné společnosti (netvrdí nicméně, že to musí nutně platit o společnosti obecně) jako o třech odlišných oblastech.

„Analyticky tedy dělím společnost na technoekonomickou strukturu, politický systém a kulturu. Tyto oblasti jsou vzájemně nesourodé a mají odlišný rytmus změn; řídí se odlišnými normami legitimujícími odlišné, často i konfliktní typy chování. Disharmonie mezi těmito oblastmi jsou zdrojem společenských rozporů.“ (Bell, 1999, s. 37)

Dělí tedy společnost na tři oblasti:

I – sociální techno-ekonomická struktura

II – politická oblast

III – oblast kultury

Techno-ekonomická struktura (TES) je oblast ekonomického života, produkce a distribuce zboží a služeb. Jejím axiálním principem je v moderní společnosti funkční racionalita, důraz je kladen na minimalizaci nákladů a maximalizaci zisků, výnosů a produktivity. Její vývoj proto směřuje k růstu efektivity.

Axiální strukturou techno-ekonomické struktury je pak podle Bella byrokracie (čímž jí přisuzuje zcela jiné postavení a význam, než Weber) a hierarchie, které vznikly jako důsledek specializace a segmentarizace a které jsou potřebné k zvládnutí neustále narůstající komplexity systému a nutné kooperace všech prvků.

Politická oblast je všeobecně společenské uspořádání tvořící základ práva a omezující vnitrosociální konflikty a rovněž poskytující základ legitimní moci. Zahrnuje též instituce společenského konsenzu tvořícího základ nových norem a limitů chování a celkového směřování dané společnosti. Jejím axiálním principem je dle Bella rovnost (prostřednictvím instituce občanství) a její axiální strukturou systém reprezentace zahrnující systém politických stran, volební systém a podobně.

Oblast kulturní je dimenzí individuální tvořivosti, zdrojem podnětů, které se mohou později v jiných oblastech prosadit jako faktory změny a vývoje. Zahrnuje však také okamžitou módu a dekadentní výstřelky všemožného ražení ve kterých se leckdy její možný přínos utápí a neustálý návrat k stále

stejně tématice, kterou ostatně ani opustit nemůže, neboť tou tematikou jsou stále stejné základní lidské otázky.

„Modalit kultury není mnoho. Vycházejí z existenciálních situací, s nimiž je člověk ve všech historických dobách konfrontován ve svém vědomí – jak se vyrovnat se smrtí; v čem spočívá tragédie a hrdinství; co znamená věrnost a závazek, vykoupení duše, láska, obět a odpuštění; napětí mezi zvířecí a lidskou přirozeností, mezi nároky pudů a nároky na sebezapření. Historický vývoj kultury proto probíhá v těsném vztahu s náboženstvím.“ (Bell, 1999, s. 38)

Axiálním principem kulturní oblasti je seberealizace, axiální strukturou reprodukce významů a uměleckých děl, která umožňuje šíření a vliv nových myšlenek, konstrukcí a estetických koncepcí.

Jakkoli se jednotlivé oblasti řídí vlastní logikou a zákonitostmi, celkovou aktuální situaci společnosti vytvářejí společně a silně se vzájemně ovlivňují. Kvůli odlišným cílům a pravidlům, především však kvůli odlišným „vzorcům změny“ (patterns of change) mezi nimi často vznikají rozpory a nesrovnalosti provázené leckdy bouřlivými historickými událostmi.

Základním vzorcem změny, vývoje oblasti techno-ekonomické struktury, je lineární vývoj spočívající v přijímání dalších a dalších inovací zvyšujících efektivitu produkce, či organizace (což neznamená, že by současně nemohly vznikat nové a nové problémy vyžadující řešení).

V oblasti politické je vzorec změny charakteristický soupeřením alternativních variant. Vývoj této oblasti je závislý na společenském konsenzu, který je dosahován na základě výsledků tohoto soupeření, samozřejmě spíše v otázkách dlouhodobého směřování, než drobných každodenních půtkách.

Kulturní oblast je charakteristická překotným vývojem cyklického charakteru. Rychlost generace a komunikace nových myšlenek narůstá díky

nových technologickým podmínkám čím dál rychleji, nicméně otázky, na které reaguje a na které má poskytovat nějaký druh odpovědi, jsou stále stejné. Proto se kultura stále znovu vrací k původním východiskům, byť alternovaným předchozím vývojem a kontextem.

Přehledně shrnuto v tabulkách:

Tabulka 1. - „The general schema of society“ (Waters, 1996, s.35)

Oblasti	Oblast TES	Politická oblast	Oblast kultury
Axiální princip	Využití nástrojů k rozšiřování a lepšímu využití zdrojů	Úmluvy o legitimitě politické moci	Existenciální význam
Axiální struktura	Organizace výroby	Vládnoucí instituce	Estetické a náboženské autority
Základní hodnotová orientace	Vztah k přírodě	Právo	Transcendence
Vztah individualita -	Individualita jako	Právní postavení	Význam vlastního

Oblasti	Oblast TES	Politická oblast	Oblast kultury
společnost	pomocný nástroj		já definovaný prostřednictvím univerzálního
Základní proces	Differenciace	Definice účastníků a problematiky	Tradice a synkretismus
Problémy	Rozvrat tradičního systému založeném na materiálním nedostatku	Podstata práv a povinností	Rovnováha mezi póly svobody a kázně
Vzorec změny	Lineární	Alternativní	Rekurzivní

Tabulka 2. - „The disjunctive realms of modern society“ (Waters, 1996, s.38)

Oblasti	Oblast TES	Politická oblast	Oblast kultury
Axiální princip	Funkční racionalita	Rovnost	Seberealizace
Axiální struktura	Byrokracie	System reprezentace	Reprodukce významů a uměleckých děl
Základní hodnotová orientace	Materiální růst	Souhlas ovládaných	Novost a původnost
Vztah individualita - společnost	Rozdělení rolí	Participace	Svrchovanost individuality
Základní proces	Specializace a substituce	Vyjednávání a smířování odlišných	Rozvrácení starých žánrů vlivem

		názorů	synkretismu
Problémy	Reifikace, zvěcnění, odlidštění	Problémy meritokracie a centralizace	Postmoderní anti-nominalismus

„Tři témata“

Nejvýznamnější témata, která Bell ve svých pracích rozvedl a prosadil jako všeobecně přijímaná, dále rozvíjená a komentovaná, jsou (v chronologickém pořadí) konec ideologie, postindustriální společnost a kulturní rozpory kapitalismu, vlastní alternativa ke kritickému přístupu frankfurtské školy ²

Konec ideologie

Toto téma (jemuž konkrétně se ovšem věnuje jen posledních 7 stran ze 400 stejnojmenné publikace) vyjadřuje přesvědčení, že ideologie byla v západní společnosti jako princip organizace politického života vyčerpána a začíná se vytrácet. Obzvláště markantně se podle něj tato tendence projevuje u Americké intelektuální mládeže dříve silně ovlivněné marxismem, která nejznatelněji pociťuje rozpory mezi Marxovými predikcemi a realitou západního vývoje a shledává, že sociální otázky se v podstatě vyřešily v rámci vlastního vývoje liberálně-demokratické společnosti.

² Tzv. Frankfurtská škola je označení kruhu sociologů a filosofů, kteří se shromáždili kolem Maxe Horkheimera na Institutu pro sociální bádání (IfS, Institut für Sozialforschung) ve Frankfurtu nad Mohanem. Institut byl založen roku 1923 jako součást frankfurtské univerzity. Jednalo se o vůbec první marxisticky orientovaný vědecký ústav v Německu. V roce 1933 emigrují členové institutu do Paříže a poté do USA, kde jejich institut existoval v rámci Columbia University až do roku 1949, kdy se stěhuje zpět do Frankfurtu. V centru pozornosti frankfurtské školy stálo zprvu učení Karla Marxe a Sigmunda Freuda, ústící později v tzv. kritickou teorii (Kritische Theorie), často označovanou jako nedogmatický, neortodoxní neomarxismus. Vědecký směr frankfurtské školy a její kritické teorie společnosti je charakteristický snahou o spojení neortodoxního marxismu s Hegelovou filosofií za využití poznatků např. psychoanalýzy, sociologie, existenciální filosofie. Jejich analýza kapitalistické společnosti byla zásadní kritikou společenských poměrů v podmínkách industrializace, monopolizace a rostoucího významu technologie, ovlivňujících i kulturní vývoj. K okruhu frankfurtské školy jsou řazeni vedle zakladatele Maxe Horkheimera také Jürgen Habermas, Erich Fromm, Walter Benjamin, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Oskar Negt a další.

Bell pokládá tento úpadek vlivu ideologií za jev pozitivní, neboť v zásadě iracionální ideologie blokuje racionální budování lepší, demokratické společnosti.

Za velké upadající ideologie přitom považuje nacionalismus, liberalismus a marxistický socialismus. První oslabuje v důsledku postupující globalizace politických i ekonomických institucí, nástupu multikulturalismu a následného úpadku tradičních národnostních států, druhý nenabízí žádný smysl života, ani ucelenou koncepci světa, ale je pouhým pragmatickým nástrojem k řešení společenských a ekonomických problémů, a třetí se prokázal jako rigidní, nepotřebný a vedoucí notoricky k neúspěchům a tyranii.

Kulturní rozpory kapitalismu

Hlavní myšlenka tohoto konceptu je, že původní západní buržoazní společnost vznikla v jednotě navzájem se podporujících prvků, totiž ekonomického systému, současné kultury a specifického osobnostního typu, nicméně následkem jiné vnitřní dynamiky vývoje jednotlivých segmentů se tato původní vnitřní soudržnost rozpadá a vede ke konfliktům a rozporům v současném uspořádání společnosti.

Především pak nastává konflikt mezi zcela rozdílnou původní individuální etikou spočívající v protestantské kázni, spořivosti a odříkání a nastupujícím ekonomickým požadavkem co největší spotřeby a neomezené konzumace.

„Na jedné straně obchodní firma vyžaduje od svých zaměstnanců tvrdou práci, kariérismus, odříkání – tedy oddanost organizaci v tom hrubém smyslu. Na druhé straně však tatáž firma svými výrobky a reklamou na ně propaguje slast, okamžité uspokojení, uvolněnost a impulzivitu. Člověk má být ve dne spořádaným zaměstnancem a v noci nevázaným bohémem – tak má vypadat pravá realizace.“

(Bell, 1999, s.89-90)

Původní problém nedostatku kapitálu pro soukromé ekonomické aktivity, který k podobnému přístupu, společně s tradiční představou amorálnosti dluhů

a rozhazovačnosti vedl, postupně mizí s rozvojem marketingu a bankovních služeb, všeobecným vzrůstem životní úrovně a posunu ve všeobecném chápání „spotřebitelského“ chování.

Postindustriální společnost

Tento pojem znamenající určité výrazné změny ve fungování společnosti, nastávající se změnami ve struktuře zaměstnanosti a rozmachem informačních a komunikačních technologií se v sociologii vyskytl už dávno před Bellem (Arthur Penty, 1917) a nedávno před ním u Davida Riesmana, nicméně Bell mu dodal zcela jiný obsah a rozměr, který se potom stal známým a diskutovaným v opravdu širokých, nejen akademických kruzích.

Rovněž jako jeden z prvních vyčíslil Bell podíl informačních činností na hrubém národním produktu, což poskytlo tezí o postindustriální společnosti potřebnou oporu v kvantifikovatelných veličinách.

Dále – samostatná kapitola.

Postindustriální, informační a znalostní společnost

Změny společnosti výrazně se projevující od padesátých let minulého století zaujaly nejprve jen pár vizionářů, nicméně jakmile byla podstata problematiky jednou popsána a její projevy se stávaly více zřetelnými, zaujalo téma celou řadu dalších autorů³ povětšinou sociologů, ekonomů a politologů (o některých z nich bude obšírněji pojednáno v Kapitole 3).

S rozvíjející se odbornou i celospolečenskou debatou (neboť mnohá dostatečně versatilní a dobře znějící pojmenování pro celý fenomén záhy pronikla i do politického a žurnalistického slovníku a následně do obecného povědomí) vynořilo se množství termínů, kterými chtěli jednotliví autoři celý složitý soubor jevů pojmenovat – pokud možno ještě tak, aby bylo z pojmenování rovnou zřetelné, který aspekt považují za nejzásadnější a nejvýstižnější pro podstatu popisovaných změn.

Mnohé z těchto termínů a konceptů s nimi spojených se neujaly a upadly v zapomnění, od technetronické společnosti Zbigniewa Brzezinského, přes společnost sektoru služeb (service class society) Ralpha Dahrendorfa, případně Etzioniho společnost postmoderní, která se sice ujala, nicméně vztahuje se povětšinou pouze na kulturní oblast, až k „třetí vlně“ Alvina Tofflera (která popravdě řečeno asi měla být spíše působivou metaforou, než aby aspirovala na zápis do slovníků), u dalších, které přežily, se častým a leckdy dosti rozdílným používáním význam rozmlžil, posunul, případně byl marginalizován na úkor dobře znějícího sousloví.

---

³ Pozadu v tomto ohledu rozhodně nebylo ani Československo – už v roce 1967 vychází studie výzkumného týmu vedeného Radovanem Richtou: *Civilizace na rozcestí - společenské a lidské souvislosti vědecko-technické revoluce* (v angličtině vyšlo v říjnu 1968 jako: *Civilization at the Crossroads: Social and Human Implications of the Scientific and Technology Revolution*), která připadla Bellovi velmi zajímavá, nicméně konstatuje, že se zdaleka nedočkala takového uznání, jaké zasluhovala. (Bell, 1973, s. 106)

Nicméně byt' jsou v politickém a novinářském jazyce používány spíše jako fráze a ve sféře odborné pro svou příliš všeobecnou podstatu často definovány pro momentální potřebu, případně rovnou používány jako synonyma, jsou v nich stále obsaženy určité nuance, vypovídající o důrazu, který na ten, či onen obsah pojmu který autor klade.

Mezi tyto stále používané termíny a koncepty patří postindustriální společnost, informační společnost a znalostní společnost, kterým je věnována tato kapitola.

Postindustriální společnost

Na počátek považuji za vhodné uvést koncept pár definicemi, byt' se hodlám zabývat spíše Bellovým pojetím tak jak ho vyjádřil v díle *The Coming of the Post-industrial Society*.

Pojem post-industriální společnosti

„According to Bell, a post-industrial society is one in which knowledge has displaced property as the central preoccupation, and the prime source of power and social dynamism. It is therefore also one in which technicians and professionals are the pre-eminent social groups, as well as one in which the service industries are more important than manufacturing.“

(Borgatta, 1992, s. 511)

„Pojem prosazovaný současnými autory, kteří se domnívají, že nynější změny znamenají konec průmyslové éry. V postindustriální společnosti už nedominuje výroba hmotných předmětů, ale produkce informací. Podle zastánců této koncepce dnes procházíme právě tak převratnými změnami, jako byla průmyslová revoluce před dvěma sty lety.“

(Giddens, 1999)

Inspirace a základní teze

Na počátku vlastního Bellova konceptu, který představil poprvé na konferenci v Salzburgu roku 1959⁴, stojí (dle M. Waterse) čtyři hlavní zdroje inspirace, z nichž se později vyvinou jeho základní teze o postindustriální společnosti:

1) Bellova vlastní analýza rozpadu rodinného kapitalismu (rozebíraná mimo jiné v Konci ideologie) a jeho modifikace do současné podoby,

2) studie na téma změn struktury a složení pracovní síly publikovaná ve *Fortune* a založená na Clarkově klasifikaci tří výrobních sektorů (posléze ještě Foot a Hatt přidávají kvartérní a kvintérní sektor),

3) četba kontroverzního Schumpetera a pod jeho vlivem příklon k prognostice technologického vývoje, kterou se ostatně poměrně podrobně zabývá i v samotném Příchodu post-industriální společnosti a přičítá jí významnou pozici v rámci metod dalšího plánování technologie a potřebné racionalizace výzkumu a vývoje

4) práce historika vědy Geralda Holtona, poukazující na potřebu kodifikace poznání o inovacích ve vědě do podoby nových teorií.

---

⁴ text publikoval polooficiálně, xerograficky v roce 1962 pod názvem *The Post-Industrial Society: A Speculative View of the United States and Beyond*, nicméně bránil se oficiálnímu vydání, protože měl pocit, že koncepce ještě není dostatečně rozpracována (knihu na stejné téma také vydal až o jedenáct let později). Text článku byl bez Bellova vědomí hojně kopírován a stal se „asi nejvlivnějším nepublikovaným článkem“ (Waters, 1996, s.106) své doby. Termín postindustriální společnost se tak dostal do běžného používání, nicméně bez uznání Bellova původcovství.

Hlavní teze

Stejně jako většina ostatních teoretiků postindustriální společnosti, snaží se Bell vyjádřit její nejdůležitější a nejvýraznější parametry v několika základních bodech. Na jeho vlastním shrnutí je zajímavé jak se v jednotlivých bodech přesouvá od trendů pozorovatelných, byť některými autory zpochybňovaných, v době tvorby jeho teorie (body 1 a 2) k trendům, které mají nastat až s dalším vývojem směrem k postindustriální společnosti (body 3 a 4)

Hlavní teze Bellova pojetí jsou tedy:

- 1) dochází k bezprecedentnímu přesunu pracovní síly do sektoru služeb
- 2) technologie se proměňuje v hybnou sílu sociální změny
- 3) formuje se nová vládnoucí elita
- 4) nejdůležitějším typem vědění se stává teoretické poznání a základním institucionálním symbolem postindustriální společnosti je univerzita

Ad 1) Změny ve struktuře pracovní síly zaujaly už předtím ekonoma Fritze Machlupa, který se jako první pokusil kvantifikovat podíl „znalostního průmyslu“ na hrubém národním produktu. Problémem, se kterým se musel potýkat (a po něm i všichni ostatní směřující k podobnému cíli), bylo vymezení toho, co vůbec pod „znalostní průmysl“ a „znalostní profesí“ spadá.

Definice toho, co je později nazýváno spíše informační sektor, je značně složitá záležitost, protože celá řada profesí při bližším pohledu obsahuje četné prvky práce s informacemi – je třeba odlišit, na jaké úrovni už se jedná o informační (znalostní) profesi, a na jaké úrovni je informační činnost jen pomocnou činností profese neinformační. I drobné posuny v tomto měřítku mohou znamenat podstatně odlišné výsledky při vyčíslení podílu informační činnosti a poskytovat tedy následným teoriím nepřilíš stabilní oporu.

(Schement, 1996)

Jakkoli ovšem byly postupy dalších badatelů (především Bella, později Porata) v tomto ohledu různé, všichni se shodovali na zásadním růstu sektoru služeb a v jeho rámci speciálně sektoru informačního. Bell sám, jakkoli pokládal Machlupovo vymezení za příliš široké, tvrdil rovněž, že od 50 let je sektor služeb největším a zároveň nejrychleji rostoucí částí HDP⁵.

Ad 2) Zásadní změny v uspořádání i běžném chodu společnosti vyvolané boomem nových komunikačních a později informačních technologií, které se udály od začátku 20. století, vedly Bella k přesvědčení, že technologie se díky enormnímu nárůstu rychlosti vývoje stávají hlavní hybnou silou sociální změny⁶.

Tato teorie se sice v dalších dekádách zásadně neprosadila – celkové změny vyvolané technologiemi už nikdy nedosáhly takového měřítka jako právě na počátku 20. století, nicméně technologie zůstaly stále zdrojem významných podnětů a dalekosáhlých změn, které se mohou časem nahromadit a způsobit další kvalitativní posun.

Ad 3) Nová vládnoucí elita měla podle Bella vzniknout z nastupující masy nové třídy znalostních pracovníků – profesní a technické inteligence s vědeckou elitou jako svým středem a vrcholem.

Zde se Bell asi nejvíce minul s realitou, když na jedné straně velice podcenil schopnosti a motivaci obchodní a ekonomické oblasti orientovat se v nově nastálých podmínkách, a na druhé straně značně přecenil „vůli k moci“ své vědecké elity, neboť ta neprojevila žádnou snahu se Bellem předpokládané vlády ujmout a řídicí silou se stala zcela jasně elita manažerská, která sice

---

⁵ Podle Bellových čísel vytvořený graf – přílohy [1] (Schement, 1990, s. 452)

⁶ Nicméně Bellova ohlašovaná postindustriální společnost nebyla původně nijak zvlášť závislá na informační technice, ale spíše na změnách sociálních vzorců. Informační technikou se hlouběji zabýval až v roce 1979, kdy shledal, že počítače a telekomunikační systémy jsou ideální základnou pro technické potřeby postindustriální společnosti.

zajisté spadá rovněž do sektoru informačního, rozhodně však nenaplnuje

Bellovu představu o primátu teoretického vědění, neboť představuje pól právě opačný tj. vědění praktické, organizační.

Ad 4) Jakkoli se tedy teoretické vědění evidentně neujalo vlády nad věcmi lidskými, jeho primát na poli dalšího vývoje technologií se potvrdil. Čím dál více poskytuje oporu jakýmkoli praktickým aplikacím a dnešní model vývoje nových technologií je na něm a na jeho organizaci přímo závislý.

Univerzita na druhou stranu sice může být symbolem postindustriální společnosti, nicméně stejně jako v případě vědecké elity, její reálný význam zůstává spíše služebným a dodávajícím potřebná množství specialistů na odborné posty. Spíše než by univerzita ovlivnila okolní instituce a přizpůsobila je svému chodu a duchu, byla přizpůsobena duchu ekonomických a industriálních korporací.

„Universities provide employment and improve human capital and produce new ideas and new industries. This becomes increasingly important as advances in technology become less dependent on individual trial-and-error inventors and more dependent on theoretical knowledge. In the early industrial era technology preceded science; the reverse is true today.“

(Stonier, 1991, s.45)

„Universities have not demonstrably gained ground, despite predictions that as founts of knowledge in a newly-knowledge-based societies they would win increasing importance. The obvious qualification to this statement, the role of some universities in research alliances with private industry in genetic engineering and robotics, deserves consideration. But declining public support for university research is at least as telling out the postindustrial prognostications.“ (Stearns, 2001, s. 689)

Tři etapy vývoje společnosti

Bell rozlišuje tři etapy vývoje společnosti (prozatím) - společnost pre-industriální, industriální a nadcházející post-industriální. Jejich vzájemný vztah přitom nevnímá sekvenčně (jako Marx) tj. jedno nahrazuje druhé, ale spíše na způsob palimpsestu – navzájem se překrývající vrstvy.

Oproti Marxovi také nepokládá za určující faktor stupně vývoje vlastnictví výrobních prostředků, byť uznává, že forma vlastnictví hraje značnou roli při určování charakteru jednotlivých ekonomik a má významné dopady na to, jakým způsobem se budou nadále vyvíjet, ale koncentraci pracovní síly v jednotlivých sektorech výroby: primárním sektoru agrární výroby a těžby nerostných surovin, sekundárním sektoru zpracování surovin a průmyslové výroby a terciálním sektoru služeb.

Pre-industriální společnost

V Bellově pojetí je charakterizována jako „hra proti přírodě“. Její centrum tkví v dobývání a čerpání zdrojů z přírodního prostředí. Ekonomika je řízena primárním sektorem, ve kterém se také nachází valná většina pracovní síly. Pre-industriální společnost je řízena zvyky a tradicemi a zásadně omezena dostupnými zdroji, stejně jako rozmary počasí a klimatu.

Industriální společnost

Ta je Bellem popisována jako „hra proti přetvořené přírodě“. Jejím centrem je vztah člověk-stroj a využití energie na přetváření přírodního prostředí. Ekonomice dominuje průmyslová výroba a obchod – její těžiště je v sekundárním sektoru. Problémem je potřeba akumulace kapitálu nutného k zakládání a udržování korporací, třídní konflikty vyplývající z nerovnoměrného podílu na produktech činnosti a pokračující odlidštění práce. Dále pak narůstající komplexita vyžadující lepší koordinaci a kooperaci a v neposlední řadě problémy ekologické, typu otázek trvale udržitelného rozvoje.

Post-industriální společnost

Nastupující etapa má být v jádru „hra mezi lidmi“.

Do centra se přesouvají technologie a znalosti. V ekonomice mají hlavní slovo sektory terciální, zahrnující dopravu a služby, kvartérní – sektor trhu, finanční a kapitálové směny a kvintérní sektor zdravotnictví, vzdělání, výzkumu a volného času, což způsobuje odpovídající změny ve struktuře profesí a je podmíněno institucionální organizací vědy s dominantou univerzitního typu vzdělání.

„If an industrial society is defined by the quantity of goods as marking the accumulation of goods, the post-industrial society is defined by the quality of life as measured by the services and amenities – health, education, recreation and the arts which are now deemed desirable and possible for all.“

(Bell, 1973, s.127)

Ideální konstrukt

V případě uskutečnění vize plné a ideální postindustriální společnosti popisuje Bell její podobu v pěti základních dimenzích v paralele s Weberovou „ideální byrokracií“. Tyto dimenze tvoří:

Vytvoření ekonomie služeb

– vývoj efektivnějších postupů produkce umožňuje přesun pracovní síly z dříve dominantních sektorů, překonání industriálního modelu tudíž způsobí změnu struktury zaměstnanosti směrem k službám – v Bellově pojetí pak především k činnostem spadajícím pod kvintérní sektor tj. zdravotnictví, vzdělání, věda a výzkum, státní a veřejná správa a volnočasové aktivity. Nutno dodat, že plné rozvinutí sektorů služeb tiše předpokládá dostatečné až nadbytečné uspokojení základních potřeb, je tudíž nutně omezeno na bohaté a

vyspělé země a může se znovu zhroutit při změně podmínek.

Preeminence profesionální a technické třídy

– převládají, byť ne nutně v počtu pracovníků, zaměstnání odborného profesního rázu, v nichž hraje důležitou roli specializace a vzdělání, především technického druhu. Centrem této společnosti má být vysoce kvalifikovaná skupina vědců a inženýrů – nová „znalostní třída“ (knowledge class), která má postupně nahradit doposud vládnoucí byrokracii.

Prvenství teoretických znalostí

– hlavní hybnou silou dalšího vývoje se stává teoretické poznání zachycené ve vysoce abstraktních symbolických systémech. Čím dál hlubší poznání vyžaduje další specializaci a organizaci vědy a výzkumu – kooperace vědeckých týmů nahrazuje ojedinělého, často amatérského vynálezce na pozici hlavního zdroje nových poznatků a jejich technických aplikací.

Plánování technologie

– pokrok v teoretickém poznání má umožnit předpovídání a aktivní podporu a kontrolu dalšího vývoje, což poskytne podmínky jak pro lepší kooperaci a efektivitu výzkumu, tak pro větší podřízenost společenské objednávce vyjednané na poli oblasti politické. Způsoby a postupy tohoto plánování mají vycházet z už známých trendů a extrapolovat je do budoucnosti, především však aktivně směřovat žádoucí vývoj určitým směrem.

Nástup nové intelektuální technologie

– přesun od hlavního důrazu na stroje a automaty na novou technologii. V tomto významu zvýšení důrazu na software oproti hardware a značné zvýšení jeho výkonnosti. Algoritmy mají ve vzrůstající míře nahrazovat lidský úsudek, tam kde vlastnosti lidského myšlení nejsou žádoucí a dostatečně efektivní.

Znalosti a funkce vzdělání v postindustriální společnosti

Je zřejmé, že postindustriální společnost, založená do značné míry na získávání, zpracování a používání informace, a definovaná vysokým procentem pracovní síly, která se těmito činnostmi zabývá, musí být rovněž společností, ve které hrají důležitou roli poznatky (chápany jako: *“... to, co je objektivně známo, jako duševní vlastnictví vázané na jméno nebo skupinu jmen a potvrzeno příslušnými prostředky rekognoskace původcovství, ať už jde o autorství díla, o patent nebo o nějakou jinou formu ochrany průmyslového vlastnictví.”* (Vlasák, 2001, s.160)

Sám Bell uvádí v *The Coming of Post-industrial Society*: *„The post-industrial society, it is clear, is a knowledge society in a double sense: first, the sources of innovation are increasingly derivative from research and development (and more directly, there is a new relation between science and technology because of the centrality of theoretical knowledge); second, the weight of the society – measured by a larger proportion of Gross National Product and a larger share of employment – is increasingly in the knowledge field.“* (Bell, 1973, s. 212)

Za nejdůležitější prvky významu poznatků tedy považuje skutečnosti, že stojí čím dál více v centru vývoje a inovace, společně s narůstajícím společenským významem, vyjádřeným konkrétně větším proporcionálním zastoupením znalostních profesí jak v počtu pracovních míst, tak v míře v jaké se podílí na HDP.

Bellův pohled na poznatky zdůrazňuje jejich důležitost pro orientaci ve světě ⁷, označuje je za součást duševního vlastnictví (intellectual property) a

---

⁷ *„Knowledge is the selective ordering – and reordering – of experience through relevant concepts. Reality is not a bounded world, „out there,“ to be imprinted on the mind as from a mirror, or a flux of experience to be sampled for its novelties according to one's inclination (or its relevance for „me“), but a set of meanings organized by mind, in terms of categories, which establishes the relations between facts and infers conclusions.“*
(Bell, 1973, s. 422)

jako hlavní prostředek jejich nabývání shledává nikterak překvapivě oblast institucionalizovaného vzdělávání .

„Knowledge is a product of the self-conscious and renewable comparison and judging of cultural objects and ideas in order to say that something is better than something else... ..and that something is truer. Inevitably, therefore, knowledge is a form of authority, and education is the process of refining the nature of authoritative judgements. This is the classic, and enduring rationale of education.“ (Bell, 1973, s. 422-423)

Význam univerzity pro společnost, jejíž nejdůležitější součástí pracovní síly mají být vysoce kvalifikovaní pracovníci, je nepochybný a v situaci, kdy strmý nárůst informační ekonomiky vyžaduje adekvátně se zvyšující přísun pracovní síly, je přiměřený rozvoj oblasti vzdělání Bellem vnímán jako zásadní problém postindustriální společnosti.

„The major problem for the Post-industrial Society will be adequate numbers of trained persons of professional and technical caliber. We assume, despite momentary dips, a continuing demand into the foreseeable future – and this is unique in human history. The expansion of the science-based industries will require more engineers, chemists , and mathematicians. The needs for social planning – in education, medicine, and urban affairs- will require large numbers of persons trained in the social and biological sciences.“
(Bell, 1973, s. 232)

V této souvislosti také Bell zdůrazňuje zvyšující se podíl veřejných financí na vyšším vzdělání. Masivní demokratizace vyššího vzdělání posunula poměr mezi státními a soukromými vzdělávacími institucemi, které dříve dodávaly většinu vědecké a technické elity, ve prospěch institucí státních a rovněž zvýšila závislost celého systému vzdělání na státní podpoře.

Ekonomizující a sociologizující mód

Další téma, které Bell ve svém pojednání o post-industriální společnosti rozebírá (věnuje mu celou čtvrtou kapitolu), je vyčerpání „ekonomizujícího modu“ výroby typického pro industriální společnosti a příklon k „modu sociologizujícímu“, který nastupuje s novými podmínkami.

Ekonomizující mód vychází z běžných tržních požadavků – za co nejmenší cenu vyrobit co nejvíce, vygenerovat co největší zisk. Základním měřítkem úspěchu je celková efektivita systému. Tento mód se však potýká s několika problémy.

Prvním velkým problémem je záležitost externalit. Externality vznikají v důsledku nějaké činnosti, nejsou však jejími účely a netýkají se přímo celého procesu. Jejich dopad tak není zaznamenán jako součást příjmů a výdajů ze kterých se určuje efektivita daného systému. Externality mohou být pozitivní, ale mnohem častěji jsou negativní a pociťují je ti, kteří většinou z procesu, kterým vznikly, nic nemají. Typickým případem jsou například exhalace, nebo znečištění spodních vod chemickou výrobou. Náklady na odstranění externalit nese celá společnost a nejsou počítány jako součást výrobního procesu – ten se tudíž jeví efektivnější, než ve skutečnosti je.

Druhým problémem ekonomizace je fakt, že sama o sobě nemá žádný racionální cíl. Být efektivnější a efektivnější se snadno stává samoúčelem a společnosti už nepřináší žádný další benefit. Cílem se pak stává samotná vyšší a vyšší výroba, nikdo o tom cíleně nerozhoduje, nikdo není odpovědný, neproběhla o tom žádná diskuse, prostě to tak najednou je a ekonomická setrvačnost nedovolí z tohoto vývoje vystoupit.

Ekonomizující mód neumožňuje rozpoznat jiné hodnoty, než materiální, je založen na kvantifikaci vkladů a výstupů, do kterých se individuální lidské kategorie, nejčastěji spojované s pocitem životního štěstí, jednoduše nevejdou.

Sociologizující mód oproti tomu klade důraz na veřejný zájem a optimální nastavení poměru obecných a individuálních potřeb. Hodnocení úspěšnosti se má ohlížet i na individuální kategorie a všeobecně „veřejné blaho“.

Oproti ekonomizujícímu modu má brát v úvahu širší okolnosti, například rozdíl mezi samotnou technologií a podpůrným systémem, který vyžaduje (například osobní automobil je aplikovaná technologie, systém silnic a dálnic, čerpacích stanic apod. je podpůrným systémem, bez kterého by samotný automobil nebyl k ničemu). Tyto rozdíly musí v případě nějaké změny nebo inovace posoudit i s všemožnými následky a odhadnout nejlepší celkové řešení, což vyžaduje nějakou souhrnnou technologickou politiku a především dostatek relevantních informací.

Jiné vnímání se prosazuje také v případě korporací, které nejsou brány jen jako nástroje na výrobu a generaci zisku, ale také jako životní prostor svých zaměstnanců. Související větší ohledy na lidský potenciál a odpovídající nastavení pracovních podmínek pak může mít větší celkový přínos pro spokojenost všech participantů, než investice stejného úsilí, nebo financí do dalšího zvýšení výroby (nehledě na to, že může mít, obzvláště u kreativně pracujících zaměstnanců, pozitivní vliv na produktivitu).

Problémem tohoto pojetí je samozřejmě otázka arbitra veřejného zájmu a vhodnosti jednotlivých opatření. Jako v případě ekonomizujícího modu, ve kterém je rozhodováno o ostatních bez zájmu o vnější následky, staví se sociologizující mód nad zájmy jednotlivců a rozhoduje o veřejném blahu prostřednictvím lidí oplývajícími svými vlastními osobními zájmy, které mohou být s veřejnými zájmy v rozporu.

Informační společnost

Stejně všeobecně zažitý termín jako společnost postindustriální se stal pojem společnosti informační. Popisuje v podstatě stejný posun ve struktuře a chodu společnosti, ovšem klade mnohem větší důraz na samotnou informaci, jako nejdůležitější výrobní zdroj této epochy a na technologie, které s informacemi pracují a umožňují její přenos.

Samotný termín je vykládán různě, existuje celá řada definicí, podle toho který aspekt chce kdo zdůraznit a podle potřeb konkrétního použití. Jedna z poměrně podrobných definicí zní:

„Informační společnost je společností, ve které se podstatná část aktivit ohledně zaměstnanosti, produkce a spotřeby přesouvá z oblasti hmotné do oblasti informační. Informace se stávají něčím podobným jako energie, informační sítě hrají stejnou roli jako sítě rozvodné, které dovádějí elektrinu tam, kde ji potřebujeme. Podobnou informační infrastrukturu potřebuje společnost k tomu, aby v ní informace takovou roli mohly hrát. Informace zefektivňují řadu činností, které se v tradičním průmyslu odehrávaly ve sféře průmyslové výroby a umožní, aby se více lidí věnovalo práci s informacemi v té, jak se někdy říká měkké oblasti.“

(Zlatuška, 2000b, online)

Případně z trochu jiného úhlu pohledu (podle Jeonga)

„Z hlediska složení pracovní síly definuji informační společnost jako takovou společnost, v níž je vysoké procento pracovní síly angažováno v procesech tvorby, zpracování, vyhledávání, šíření a využívání informačních produktů a služeb.“ (Příbylová, 2000, s.212)

V konceptu informační společnosti se těžištěm změny nestává ani tak posun ve struktuře zaměstnanosti a všeobecný vývoj přístupu k výrobě, ale konkrétní technologie, které akcentují a rozvíjejí některé z post-industriálních rysů, zatímco jiné jsou zatlačeny do pozadí a které pak zpětně ovlivňují výrobní možnosti (viz další definice):

„Informační společnost je charakterizována podstatným využíváním digitálního zpracování, uchování a přenosu informací. Ze zpracování informací se stává významná ekonomická aktivita, která jednak prostupuje tradičními ekonomickými či společenskými aktivitami a jednak vytváří zcela nové příležitosti a činnosti, které podstatně ovlivňují charakter společnosti.“
(Zlatuška, 2000a, online)

Informační společnost se rychle dostala do slovníku politiků i žurnalistů a stala se univerzálních zaklínadlem pro záležitosti moderních technologií a jejich výdobytků. Právě pro svou poměrně uchopitelnou podstatu ve formě nových technologií se stala i oblíbeným politickým tématem, což současně s jistou nejednoznačností vlastního obsahu termínu vedlo k širokým diskusím na témata státní podpory vývoje a zavedení technologií, nutnosti nové legislativy postihující nově vznikající jevy, především pak dalekosáhlé změny v oblasti ochrany autorského práva, zrodilo dříve neznámou problematiku tzv. „digital divide“ a mnoha dalšími podněty přispělo k rozvoji národních i nadnárodních informačních politik.

Jistě též stojí za zmínku, že na téma Informační společnost zorganizovaly Spojené národy (UN) dvoufázovou konferenci pod názvem The World Summit on the Information Society (WSIS). První fáze proběhla od 10 do 12. prosince 2003 v Ženevě, druhá 16 – 18. listopadu 2005 v Tunisu. Hlavní body, o kterých se mělo rokovat byla problematika „digitální revoluce“, „digital divide“ a snaha o zahájení globální diskuse nad problémy informatizovaného světa.
(WSIS, 2003)

Znalostní společnost

Na rozdíl od Bella, který pokládal přechod k tomu, co označil za znalostní společnost (knowledge society) za velmi důležitou a neoddělitelnou, nicméně stále jen součást celkové změny společnosti industriální v společnost postindustriální, jiní považovali termín znalostní společnost za dostatečný k popisu pozorovaných změn, případně jej používali jako synonymum.

Odlišný přístup zaujali někteří vědci, kteří termín používali od 90 let jakožto alternativu k pojmu informační společnosti, který vnímali jako technokratický, příliš spjatý s technologickou inovací a opomíjející lidský a kooperační rozměr celé problematiky. Jednou z významných organizací, která používá termín znalostní společnost, často navíc v ještě v plurálu – znalostní společnosti (knowledge societies)⁸, je UNESCO.

Abdul Waheed Khan, sub-direktor UNESCO pro Komunikaci a informace, se k tomu vyjadřuje takto: *„Information society is the building block for knowledge societies. Whereas I see the concept of ‘information society’ as linked to the idea of ‘technological innovation’, the concept of ‘knowledge societies’ includes a dimension of social, cultural, economical, political and institutional transformation, and a more pluralistic and developmental perspective. In my view, the concept of ‘knowledge societies’ is preferable to that of the ‘information society’ because it better captures the complexity and dynamism of the changes taking place.“*

---

⁸ Plurál má vyjadřovat neexistenci nějaké jednotné univerzální společnosti tam, kde se dá hovořit spíše o celé řadě rozdílných společností, leckdy s odlišnými cíli a odlišnými prioritami.

(Burch, 2006, online)

Podle UNESCO je také třeba využít prostředky získané vznikem globální informační společnosti ve prospěch všech, zejména pak nejméně vyvinutých zemí a zasazovat se o dva základní cíle: překonání nerovnoměrného rozložení informačních technologií (digital divide) a zajistit i v budoucnu svobodu slova.

„Added to this, the emerging global information society only finds its raison d’être if it serves to bring about a higher and more desirable goal, namely the building, on a global scale, of knowledge societies that are a source of development for all, first and foremost for the least developed countries. Two challenges posed by the information revolution stand out in particular – bridging the digital divide and guaranteeing the future of freedom of expression.“ (Bindé, 2005, s.27)

V moderním slova smyslu má tedy termín znalostní společnost vyjadřovat nikoli nějaký už hotový stav věcí, který je popisován, ale spíše zářný cíl kdesi v budoucnosti, ke kterému se snažíme aktivně dopracovat.

Podobné vymezení získává nově i termín informační společnost, alespoň podle deklarace z WSIS (World Summit on the Information Society) z roku 2003 (první část summitu konaná v Ženevě)⁹, která rovněž zdůrazňuje, že informační společnost se teprve buduje a má být tvořena jako prostředí umožňující člověku důstojně žít, naplnit svůj potenciál a nadále zvyšovat všeobecnou kvalitu života.

---

⁹ ** „We, the representatives of the peoples of the world, assembled in Geneva from 10-12 December 2003 for the first phase of the World Summit on the Information Society, declare our common desire and commitment to build a people-centred, inclusive and development-oriented Information Society, where everyone can create, access, utilize and share information and knowledge, enabling individuals, communities and peoples to achieve their full potential in promoting their sustainable development and improving their quality of life, premised on the purposes and principles of the Charter of the United Nations and respecting fully and upholding the Universal Declaration of Human Rights.“ (WSIS, 2003, online)

Bellovi soupevníci a následovatelé

Obecně

Teorie zásadních změn ve fungování společnosti, které nastolují nové problémy, přináší nové možnosti a vyžadují nové přístupy, se začaly šířit na počátku šedesátých let. Kromě sociologů, včetně samotného Bella, zaujala tato problematika především ekonomy a politology, tedy vědce zabývající se oblastmi lidské činnosti, ve kterých se tyto pro mnohé spíše teoretické problémy a výzvy projevovaly zcela prakticky a konkrétně.

Debaty o podstatě, závažnosti a možných postupech týkajících se těchto změn se vedly napříč vědeckými disciplínami, z různých úhlů pohledu a s různými závěry. Jak již naznačila minulá kapitola, vyrojilo se množství termínů, obvykle bez jasnějších definic, s ambicemi vyjádřit co nejlépe a nejvýstižněji onu nejniternější podstatu problematiky, či vyjádřit ji co nejosobitěji. Nejedna myslitel též, inspirovaná mohutností vize prvotních průkopníků této ideje (ne nadarmo se jedna z prvních publikací zabývající se osobnostmi ohlašujícími příchod postindustriální společnosti jmenovala „*The Post-industrial Prophets*“) vztáhnul ji na svůj užší obor zájmu a rozpracoval některé, mnohdy zajímavé a přínosné detaily v rámci své specializace a zaměření.

Obecně lze říci, že je možno autory zabývající se koncepty postindustriální, potažmo informační a znalostní společnosti dělit podle dvou základních tendencí (I. a II.)

I. Za prvé podle všeobecného vnímání popisovaných změn buď jakožto vývoje pozitivního, nebo naopak zdůrazňování negativních aspektů. V extrémech tedy buď jako slibnou možnost zasluhující podporu a souhlas všech rozumných lidí, nebo naopak jako vývoj hrozící technokratickou totalitou.

Jakožto pozitivní byly leckdy až nekriticky vyzdvihovány technologické vymoženosti nové informační a komunikační techniky a možnosti, které potenciálně přinášely pro optimalizaci společenských vztahů. Stejně tak se měla nová postindustriální společnost oprostít od nešvarů typických pro období vrcholné industrializace – dehumanizace, přebujelé centralizované byrokracie a až nesmyslně masové výroby.

Autoři negativních náhledů rovněž postřehli obrovský potenciál technického vývoje, ovšem nemajíce (zcela oprávněně) optimistickou víru v schopnost a vůli lidstva využít tento potenciál k výše zmíněnému pokroku a dobru všech, hledí na nadcházející změny spíše s obavami spojenými většinou se zvýšenou možností manipulace veřejného mínění, výkonu kontroly nad jednotlivci danou novými technologickými možnostmi, a s podobnými až orwellovskými motivy.

II. Za druhé na základě přesvědčení o podstatě pozorovaných změn, tj. na jedné straně autoři považující nově popisované jevy a informační společnost jako soubor těchto jevů za esenciálně zcela odlišné od předchozího typu společnosti (zde mohou být Daniel Bell, či Alain Touraine považováni za typické příklady – jak konstatuje Sagren Moodley „*Whilst differing significantly in the contributions they make to the debate, they all share the notion that society is being transformed by a revolution in ICT, which is creating an entirely new social structure*“ (Moodly, 2004, s. 2) a na druhé straně skupina autorů, kteří sice uznávají významné společenské změny a posuny, nicméně jsou přesvědčeni, že jde pouze o „informatizaci“ stávajících stavů a tudíž jen o vnitřní vývoj společnosti industriální. (Moodly, 2004, s. 3)

Z těch osobností, kteří k rozvoji těchto myšlenek přispěli významněji, či mezi prvními zde hodlám vybrat několik jmen, stručně je představit a přiblížit jejich pohled na věc, jejich terminologii, liší-li se od dnes zažité, nebo patří-li k těm, kteří prvky současné terminologie zaváděli, a zkusit zkonstatovat jaký byl jejich hlavní přínos.

Fritz Machlup

Narozen 15. prosince roku 1902 v rakouském Wiener Neustadt v poměrně zámožné rodině měl Machlup příležitost studovat ve Vídni ekonomii pod takovými kapacitami jako byl Ludwig von Mises, či Friedrich Hayek. Po studiích nějakou dobu pracuje v rodinném průmyslovém podniku, nicméně v roce 1933 se přesouvá do Spojených států amerických a jeho další kariéra pokračuje tam.

V padesátých letech, už jako významný a uznávaný ekonom, začíná se zabývat tématy inovace a znalostí v ekonomice, v kteréžto činnosti pokračuje až do své smrti roku 1983. Asi nejvýznamnějším dílem týkajícím se postindustriální a informační společnosti je *Production and Distribution of Knowledge in United States* z roku 1962. Nicméně na příbuzná témata publikoval i *The Economic Review of the Patent system* (1958), *Education and Economic Growth* (1970), třídílnou práci *Information through the Printed Word: The Dissemination of Scholarly, Scientific, and Intellectual Knowledge* (1978) a první tři díly (z deseti plánovaných) *Knowledge: Its Creation, Distribution, and Economic Significance* (1980, 1982, 1983).

Jeho analýza významu informačního/znalostního sektoru průmyslu, kterou podal v díle z roku 1962, byla první svého druhu a byť jí mnozí vyčítali zkreslující a nepřilíš použitelnou definici znalostní profese a následné nadhodnocení jejího objemu a významu, podnítila další výzkumy na tomto poli i další, systematičtější definice znalostní profese – například právě Bellovu (1973), Poratovu (1977), z pozdějších například výbornou kritickou práci Jorge Reiny Schementa (Schement, 1989).

Alain Touraine

Tento francouzský sociolog narozený roku 1925 v Hermanville-sur-Mer a později působící na École des Hautes Études en Sciences Sociales, je jedním z prvních autorů prosazujících pro změny společnosti své doby termín post-industriální společnosti (ve svém díle *La Société Post-industrielle*).

Jeho hlavní oborem zájmu byla sociální hnutí. Zajímal se intenzivně o situaci pracujících v Latinské Americe a později v Polsku, kde se angažoval při zrodu Solidarity, prvního nekomunistického odborového hnutí ve východním bloku. V oblastech svého působení si získal značnou popularitu, mnohem menší úspěch však slavil v anglicky hovořících zemích – z jeho knih, kterých napsal přes dvacet, byla přeložena stěží polovina.

Jeho pojetí postindustriální společnosti se od Bellova značně liší. Souhlasí sice s Bellem v tom, že původní třídní antagonismus byl v kapitalismu značně oslaben vzrůstajícím blahobytem a vznikem sociálního státu, nicméně v nástupu postindustriální, nebo též „programované“¹⁰, „technokratické“ společnosti vidí další hrozící sociální problém. Je přesvědčen, že nová technokratická elita může být zdrojem nových třídních sporů a svou kontrolou informačních toků se dopracovat až k totalitárnímu zřízení.

„Un régime totalitaire se manifeste moins par l'accaparement des richesses que par le contrôle absolu de l'information sous toutes ses formes, du contenu des massmedia aux programmes scolaires et à la doctrine des mouvements de jeunesse.“ (Touraine, 1969, s. 99)

Tourainův význam pro informační politiku spočívá nejen v raném rozpoznání příznaků nadcházejících změn a šíření postindustriální teorie, byť

---

¹⁰ *Un type nouveau de société se forme sous nos yeux, société programmée, si on veut le définir par ses moyens d'action, société technocratique si on le nomme du nom du pouvoir qui le domine.“*
(Touraine, 1969, s.41)

spíše ve varovném duchu, ale též v oslovení dalších geografických a jazykových oblastí v situaci, kdy tématicke dominovali američtí autoři píšící pro anglofonní svět.

Yoneji Masuda

Významným představitelem japonského přístupu k problematice postindustriální a informační společnosti je Yoneji Masuda (1905 – 1995). V Japonsku se výskyt teorií o informační společnosti časově sešel s nevídaným rozvojem techniky, obzvláště robotizace a automatizace výroby. Vztah japonské společnosti k tématice nové společnosti se proto od západních zemí lišil. Koncepte informační společnosti, která byla chápána zcela přirozeně jako další vývojový stupeň, se tam nejen záhy vžila, ale stala se dokonce přímo národním cílem, ideálem, kterého je třeba dosáhnout.

Strategii pro tento vývoj ("*The Plan for Information Society - A national goal toward the year 2000.*") vypracovala v roce 1972 nezisková organizace Japan Computer Usage Development Institute, vedená Masudou. Americká verze této celonárodní strategie, vydaná v roce 1980 společností The World Future Society jako *The Information Society as Post-Industrial Society* obsahovala kromě reportů o japonských pokrocích v oblasti, tak Masudovy teorie o sociálním dopadu pozorovaných změn, a stala se významným svědectvím o japonském přístupu k problematice.

Nejambicióznější částí celého plánu byl vznik Computopolis – „města budoucnosti“, ve kterém měly být technologie aplikovány v dosud nevídaném měřítku a většina chodu měla být automatizována. Tato utopie se pochopitelně nekonala, nicméně ilustruje poněkud širší a rozmach japonského přístupu, který ho v té době také vynesl na špičku technologického vývoje.

Alvin Toffler

Mezi nejznámější jména v modernější futurologii ve vztahu k rozvoji technologií a jejich dopadu na společnost patří bezesporu Alvin Toffler (narozen 3.října 1928). Jeho díla, která píše společně s manželkou Heidi, se vyznačují značně čtivým až populárním stylem, který mu (podobně jako Bellovi) umožňuje oslovit a ovlivnit mnohem širší okruh čtenářů.

K nejznámějším a z hlediska informační společnosti nejrelevantnějším pracím patří *The Third Wave*, ve které podobně jako Bell, jen vlastní terminologií, popisuje příchod postindustriální společnosti. Jakožto vlny (Waves) popisuje postupně přicházející změny, měnící současnou podobu společnosti a kultury. Jako první vlnu označuje agrární revoluci a nový typ zemědělské společnosti vytlačující původní kmeny lovců a sběračů; jako druhou vlnu revoluci industriální s masovostí, standardizací a centralizací, dohromady vedoucích k byrokratizaci, jako jedním ze základních principů jejího chodu.

Konečně jako třetí vlnu označuje postindustriální společnost, kterou popisuje jako společnost demasifikovanou, přizpůsobivou, rozmanitou, s produkcí na základě znalostí a se stále se zrychlující rychlostí vývoje, která podle něj vede až k technologické singularitě (při určité rychlosti vývoje už je nemožné obsáhnout i jeho aktuální stav natožpak předvídat jeho další směr).

Za podstatnou změnu typickou pro svou třetí vlnu považuje přesun k „super symbolické ekonomice“, odklon od měřítek produktivity typu práce, kapitál, suroviny a příklon k měřítkům produktivity typu data, informace, symboly. Dále pak k odklonu od organizací byrokratických, k tzv. organizacím adhokratickým.

„...adhokratická organizace je takový typ organizace, jejíž struktura je tvořena týmy pracovníků, které se podílejí na plnění jednotlivých úkolů. Struktura takového týmu je determinována nároky, jaké si klade vyřešení zadaného úkolu. Po splnění přiděleného úkolu se tyto týmy rozpustí a jejich členové přecházejí do dalších nově vytvořených týmů řešících nové úkoly.“
(Kolomazník, 2000, s.3)

Práce Tofflerových byly často podrobovány mnohostranné kritice, často kvůli přílišnému techno-optimismu a podle některých až příliš fantastických předpovědí, nicméně také je jim přiznáván významný vliv na četné světově významné státníky a prostřednictvím jejich konzultační firmy i na mnohé finančníky a korporace.

Z nejvýznamnějších prací, z nichž mnohé jsou na rozdíl od většiny ostatních děl postindustriální tematiky přeloženy i do češtiny, stojí myslím za uvedení: *Future Shock* (1970), pochopitelně *The Third Wave* (1980), dále *Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century* (1990), nebo *War and Anti-War* (1995), ve které mimo jiné popisuje jak se v nové společnosti mění i způsob válčení a strategie.

Manuel Castells

Jakkoli rodilý Španěl, narozen 1942 v Hellín, Albacete, zahájil Castells svou akademickou kariéru v Paříži, kam byl donucen přejít kvůli svému politickému angažmá v protifrankistickém hnutí. Po dokončení doktorátu ze sociologie zůstal učit nejprve na Pařížské univerzitě, později na École des Hautes Études en Sciences Sociales. Časem rozšířil své působení i na univerzity americké, konkrétně University of California, Berkeley a na počátku tisíciletí se vrátil i do Barcelony, kde vyrůstal.

Castells se původně zabýval převážně Marxistickou sociologií, se zvláštním důrazem na vliv sociálních hnutí na vývoj městského prostředí, v osmdesátých letech však striktní marxismus opouští a začíná se zabývat dopadem nových technologií na ekonomické struktury.

V devadesátých letech jeho bádání vyústilo v publikaci obšírné trilogie *The Information Age: Economy, Society and Culture* (1996, 1997 a 1998), jedné z nejrozsáhlejších a nejambicióznějších prací na tato témata.

Jako mnozí další sleduje proměny společnosti na několika rovinách. U

Castellse jsou to dimenze produkce, moci a zkušenosti.

„*A new society emerges when and if a structural transformation can be observed in the relationships of production, in the relationships of power, and in the relationships of experience.*“ (Castells, 1998, s. 340).

Dalším jeho významným tématem je koncept Síťové společnosti (Network Society). Ten použil jako první Jan van Dijk ve své knize *The Network Society* (1991), nicméně hlouběji se do obecného podvědomí zažil až v Castellsově podání. Podstatou tohoto termínu je tvrzení, že sítě staly základní jednotkou moderní společnosti. Není tím myšlena pouze technologická stránka věci v typické podobě internetu, ale též kulturní, ekonomické a politické faktory, které dle Castellse mají čím dál více síťový charakter. Na individuální úrovni vidí jako podstatné téma konflikt mezi vlastním Já, individuální identitou a Sítí, prostředím organizačních a mediálních struktur, která jedince obklopuje. „... *our societies are increasingly structured around the bipolar opposition of the Net and the Self*“ (Castells, 1996, s. 3)

Tom Stonier

Rodnou zemí Toma Stoniera bylo Německo (narozen 29.4.1927, zemřel 15.6.1999), konkrétně Hamburk, které však musel jako syn židovského otce opustit už v roce 1939, kdy jeho rodina prchla do New Yorku. Po získání doktorátu v roce 1955 na Yale, působil na Rockefeller University, později na Manhattan College v New Yorku a po roce 1973 v Británii na Bradford University. Tam se také začal věnovat problematice interakce vědy, technologie a společnosti.

Zvláštní důraz kladl na nutnost změny přístupu ke vzdělání, k jeho významu a k jeho organizaci. Patří též k prosazovatelům teorie informace jakožto reálně existujícího fyzikálního fenoménu, neboť podle něho uspořádání atomů a molekul už samo o sobě obsahuje informaci.

„That is, like matter and energy, information has physical reality. Any system which exhibits organisation contains information. Changes in entropy represent changes in the organisational states of systems and, as such, quantify changes in the information content of such systems. Information, like energy, exists in many forms. These are interconvertible.“

(Stonier, 1991, s. 257)

Z jeho děl na informační témata (kromě nich byl též významným mírovým aktivistou a původně se zabýval přírodními vědami, což jeho dílo též ovlivňuje) bych uvedl *The Wealth Of Information: A Profile Of The Post-Industrial Economy* (1983), *Information And The Internal Structure Of The Universe* (1990), *Beyond Information: The Natural History Of Intelligence* (1992), či *Information And Meaning; An Evolutionary Perspective* (1997).

Jorge Reina Schement

Latinoameričan z jižního Texasu, Jorge Reina Schement, je další významnou osobností v oboru. Tento profesor na School of Information Science and Technology na Pennsylvania State University a jeden z předsedů Institutu pro Informační politiku (IIP) se zaměřuje na sociální a politické dopady produkce a užívání informací, čímž do značné míry navazuje právě na práci Daniela Bella.

Další návaznost lze spatřovat v jeho článku z roku 1990, zabývajícím se růstem informačního sektoru v USA, kterým kriticky hodnotí a doplňuje předchozí práce Machlupovu, Bellovu a Poratovu a posunuje toto téma do moderního období konce 20. století. (Schement, 1990)

Jeho zájmy se však přirozeně neomezují jen na tato témata. Významně se též angažuje v problematice etnických menšin (také ve vztahu k informační politice), dále velkému tématu přelomu tisíciletí – problematice „digital divide“ a mnohým dalším.

Z jeho významných prací bych uvedl knihy: *Global Networks* (1999), *Tendencies and Tensions of the Information Age* (1995), *Toward an Information Bill of Rights and Responsibilities* (1995), *Between*

Communication and Information (1993), *Competing Visions, Complex Realities: Social Aspects of the Information Society* (1988).

Frank Webster

Frank Webster pochází z malé anglické vesničky v hrabství Durnham. Po absolvování univerzity v Durnhamu (1974), získává doktorát na London School of Economics (1978). Od té doby působí na četných univerzitách, kde se zabývá sociologií, masmédií a též tématy informace a komunikace.

V souvislosti s probíranou problematikou je jeho nejvýznačnější práce *Theories of the Information Society* (1995), v níž, jak název napovídá, shrnuje dosavadní teorie o informační společnosti a kriticky hodnotí vývoj této myšlenky. Jeho práce je hojně citována v novějších materiálech, které se tématem zabývají a poskytuje užitečný souhrnný pohled na téma informační společnosti a autory, kteří se jím zabývají. Rovněž pak uspořádal různé pohledy na informační společnost podle toho, co považují za její podstatný rozlišovací znak. Uvádí pět hledisek:

- Teorie založené na technologickém kritériu
- Teorie založené na ekonomickém kritériu
- Teorie založené na kritériu zaměstnanosti
- Teorie založené na prostorovém kritériu
- Teorie založené na kulturním kritériu

Za zmínku stojí i jeho další díla na informační témata, například: *The Technical Fix: Computers, Industry and Education* (1989), *The Postmodern University?* (1997), či *Times of the Technoculture: from the information society to virtual life* (1999), či *The Intensification of surveillance crime, terrorism and warfare in the information age*, 2003.

Přínos Daniela Bella

Přínos, kterým Daniel Bell přispěl k vývoji moderní informační politiky lze sledovat na dvou základních úrovních. Za prvé spočívá v jeho přímém působení v organizacích, institucích, projektech a komisích zabývajících se informační problematikou. Za druhé pak ve výrazném ovlivnění dalších autorů zabývajících se podobnou tematikou a vůbec v otevření diskuse a přilákání pozornosti k jejímu průběhu (v čemž se samozřejmě neangažoval sám, nicméně měl v tomto ohledu velmi významnou pozici – tím spíš, že jako novinář dokázal téma zpracovat tak, aby zaujalo).

Přímé působení Daniela Bella

Ze značného množství aktivit Daniela Bella vybírám několik významnějších a výrazně spjatých s jeho aktivitami na poli informační politiky, z nichž se aspoň krátce zmíním o dvou futuristických projektech: Komisi pro rok 2000 a projektu OECD Interfutures.

Daniel Bell byl, kromě běžné akademické a žurnalistické činnosti:

1964-1966 – členem Prezidentské komise pro technologii, automatizaci a ekonomický rozvoj (President's Commission on Technology, Automation and Economic Progress)

1964-1974 – členem a vůdčí osobností Komise pro rok 2000 (Commission on the Year 2000) sponzorované Americkou akademií pro vědy a umění (American Academy of Arts and Sciences)

1966-1968 – předseda Vládního panelu pro zvláštní ukazatele (Governmental Panel on Special Indicators)

1976-1979 – americkým zástupcem při projektu OECD Interfutures

1979 – členem Prezidentské komise pro národní program pro osmdesátá léta (President's Commission for a National Agenda for the 1980's)

1997 – spoluzakladatelem Výboru pro intelektuální styky (Committee on Intellectual Correspondence)

Asi nejznámějším projektem z tohoto výčtu je Komise pro rok 2000. Toto uskupení významných osobností z celé řady oborů (převážně historiků, sociologů a ekonomů) se mělo pod patronátem Americké akademie pro vědy a umění pokusit odhadnout možné změny v sociálních vzorcích a vytvořit reporty o předpokládaných problémech v nadcházejících třiceti letech.

Účelem celého projektu nemělo být nějaké předvídaní budoucnosti, ale spíše postížení počínajících trendů, odvození jejich možného vývoje a na základě této analýzy odhadnutí alternativ, které mohou nastat. Neboť jak uvádí sám Bell, „*The future is not an over arching leap into the distance; it begins in the present.*“ (Bell, 1967)

Výsledky práce komise vyšly poprvé ve speciálním čísle časopisu *Daedalus* v létě 1967 pod názvem *Toward the Year 2000: Work in Progress* a obsahovala třiadvacet příspěvků od takových autorů jako Erik Erikson, David Riesman, Samuel P. Huntington, či Margaret Mead¹¹. V roce 1968 vyšel tento soubor i knižně a po třech letech přibyla další zpráva pod názvem: *The future of the United States government toward the year 2000; a report.*

V roce 1997, třicet let po vydání první zprávy komise byla první kniha vydána znovu, s novou předmluvou Daniela Bella a Stephena R. Graubarda, což svědčí o tom, že ani po takové době neztratila práce na zajímavosti, byť už

---

¹¹ celkový soupis příspěvateľů: Daniel Bell, Robert Bowie, Zbigniew Brzezinski, Karl W. Deutsch, Theodosius Dobzhansky, Hedley Donovan, Leonard J. Duhl, Erik H. Erikson, Lawrence K. Frank, William Gorham, Stephen R. Graubard, Charles M. Haar, Samuel P. Huntington, Fred Charles Iklé, Herman Kahn, Harry Kalven, Jr., Wassily Leontief, Ernst Mayr, Margaret Mead, Matthew S. Meselson, George A. Miller, Wilbert E. Moore, Daniel P. Moynihan, Harold Orlans, Harvey S. Perloff, John R. Pierce, Alan Pifer, Emanuel R. Piore, Ithiel de Sola Pool, Michael Postan, Gardner C. Quarton, Roger Revelle, David Riesman, Eugene V. Rostow, Donald A. Schon, Martin Shubik, Krister Stendahl, Anthony J. Wiener, James Q. Wilson, Robert C. Wood, Christopher Wright, Paul N. Ylvisaker.

spíše jako historický dokument o době svého vzniku, neboť problematika se od té doby značně posunula, načemž měla i práce této komise svůj vliv.

Dalším zajímavým počinem, jehož se Bell účastnil, byť už ne přímo v realizačním týmu, ale jako poradce a zástupce americké vlády, byl tříletý projekt OECD nazvaný Interfutures: Facing the Future. Jeho poměrně ambiciózním cílem se stal výzkum budoucího vývoje vyspělých zemí a jeho harmonického sladění s vývojem zemí rozvojových. Měla být provedena analýza budoucího vývoje, identifikovány klíčové faktory, posouzeny jejich vzájemné vztahy a navrženy varianty možných reakcí.

Konkrétně měl projekt zabývat:

- odhadem dlouhodobého ekonomického vývoje a vztahů mezi vyspělými industriálními státy
- odhadem dlouhodobého vývoje vztahů států vyspělých a rozvojových
- odhadem možných budoucích rizik a omezení v oblasti přírodních zdrojů, energií a životního prostředí
- odhadem budoucího vývoje mezinárodních ekonomických struktur a systémů v reakci na vzrůstající vzájemné propojení a závislost

Projekt se měl od jiných podobných prací lišit ve třech charakteristikách:

- 1) projekt se měl současně zabývat analýzou vývoje jak zemí vyspělých, tak rozvojových a to současně s jejich vzájemným ovlivněním.
- 2) projekt měl vypracovat praktické postupy, které by umožnily vládám vyspělých zemí přizpůsobit své krátkodobé aktivit dlouhodobé strategii řešení možných problémů.
- 3) projekt měl fungovat na mezivládní úrovni, což značně ulehčilo komunikaci s jednotlivými vládami, nicméně samotný výzkum byl proveden nezávislým týmem pracujícím při sekretariátu OECD.

Výsledkem projektu je více než 400 stránková zpráva (knižně vyšla v roce 1980) obsahující řadu ve své době jistě velice cenných dat a doporučení

vládám vyspělých zemí. Netroufnu si posuzovat nakolik se jí ve svých politikách nechaly ovlivnit vlády, nicméně shromážděná data poskytla potřebný záchytný bod pro další prognózy, odhady a práce na tomto poli. (OECD, 1979)

Úspěšnost Bellových prognóz a nepřímé důsledky

Úspěšnost Bellových prognóz je téma poněkud sporné, pokusím se tedy postihnout zásadní námitky a zcela jasné momenty, nicméně v rámci orientační studie nehodlám zacházet do detailů.

1) zásadní proměna společnosti – spory o to, jestli jsou příznaky „post-industriální revoluce“ projevem vzniku kvalitativně jiné společnosti se vedou už od dob prvních prací na toto téma a to i mezi autory, kteří významné změny uznávají, nicméně považují je spíše za projev „informatizace“ průmyslových procesů, případně teprve teď doznívající efekty a zákonitý vývoj kapitalismu a revoluce industriální¹².

Tak jsou často interpretovány i změny ve struktuře zaměstnanosti, které se sice, jak se vesměs všichni shodnou, opravdu posunují k většímu významu informačních činností, nicméně rozhodně ne natolik, aby to nějak výrazně potvrdilo teorii vzniku nové společnosti. Výsledky prvních kvantifikátorů informačního sektoru, která tento velký posun indikovala jsou dnes hodnoceny spíše jako zkreslené nevhodnými definicemi informačních profesí¹³.

Celkově se myšlenka postindustrialismu spíše opouští a klade se důraz spíše na budování společnosti nové, která nicméně ještě zdaleka nenastává, byť k ní vývoj technologií a společnosti stále směřuje.

2) preeminence a vláda „znalostní třídy“ – tato předpověď se svým způsobem vyplnila, nicméně ve zcela jiném duchu, než který s nadějami vyhlížel Bell. Rozhodně se tedy moc nepřesunula do rukou vědecké elity a ani univerzity se nestaly řídicími středisky moderních zemí. Namísto nich se rozhodování o zásadních záležitostech ujali profesionální organizátoři (management)

---

¹² (Stearns, 2001) nebo též (Moodley, 2004)

¹³ například (Schement, 1990)

společně s politicko-byrokratickým komplexem. Na jedné straně tedy ti, kterým jde (přirozeně) především o zisk, a na druhé ti, kteří se snaží především udržet u moci nad přerozdělováním.

Současný vývoj tak dává spíše za pravdu obavám Tourainovým a Castellsovým, u kterých se informační technologie snadno mohou stát prostředkem dalšího zvyšování moci bohatých a mocných a dalším rozměrem nerovnosti šancí. O tom svědčí vznik a rozvoj tématu problému digital divide, který si sice kladou mnohé organizace za cíl řešit, ale už z toho vytrvalého úsilí je patrné, že zatím zůstává nevyřešen.

3) zásadní význam teoretického poznání ve vědě a vývoji technologií – tato předpověď se rozhodně vyplnila. Teoretické poznatky jednoznačně dominují výzkumu a vývoji a o většině technologií se bez nich nedá ani přemýšlet. O pravdivosti této teze svědčí i setrvalý rozvoj informačního průmyslu, který je z většiny založen právě na poskytování přístupu k takovým informacím a poznatkům.

4) vznik nových intelektuálních technologií – pokud je mi známo, je opravdové naplnění této předpovědi ještě hodně v budoucnosti. Existují sice určité první vlaštovky typu expertních systémů, nově vyvíjených systémů automatického řízení apod., ve kterých se prvek nahrazení lidského úsudku vyskytuje, a některé druhy dnešního softwaru se navenek rovněž chovají, jako kdyby byl lidský úsudek nežádoucí, nicméně k zásadnějšímu nahrazování lidského rozhodování pravděpodobně hned tak nedojde.

Celkově lze říci, že byt' Bellovy predikce potvrdily spíše jeho vlastní počáteční úvahy o obtížnosti dlouhodobých předpovědí tak složitých záležitostí, jakou bezesporu společenský a technologický vývoj jsou, než značnou část jeho optimistických tvrzení, je nepochybné, že jeho teorie a jejich následné rozpracování v mnoha dalších variantách znatelně ovlivnily

společenské a následně politické mínění.

Reálné nepřímé důsledky Bellových teorií

Konkrétní dopady teorií o postindustriální a informační společnosti je poměrně těžké posuzovat, neboť se obtížně odhaduje nakolik určité politické akce vycházely z popisu očekávaných změn a nakolik představovaly až reakci na už viditelné důsledky popisovaných jevů.

Každopádně není obtížné najít četné spojitosti mezi diskusí o konceptech postindustriální a informační společnosti a takových jevech jako je vývoj na poli ochrany autorských práv, Al Goreova „informační dálnice“ (Information Superhighway), či na evropské úrovni Delorova Bílá kniha (White Paper on growth, competitiveness and employment) z roku 1993 a Bangemannova koncepce a následný tlak na vytváření nových trhů v oblasti informačních služeb. Jakkoli tedy nejsou patrné přímé důsledky jeho činnosti na politická rozhodnutí, o nepřímém ovlivnění nelze pochybovat.

Citační analýza

Velmi výmluvným údajem vypovídajícím o vlivu určité práce, potažmo určitého autora na vědecký svět je citační index, tedy počet případů, kdy byl dotyčný autor někým citován a tudíž uznán za původce určité použité myšlenky, údaje, či postupu. Dosahuje-li množství citací daného autora setrvale vysokých čísel, dá se odvodit, že jeho práce je stále zdrojem inspirace pro další vědce v oboru a rovněž tematika, kterou se zabývá je stále živá a aktuální.

Vzhledem k tomu, že má práce se zaměřuje na ty oblasti rozsahově i tématicky širokého díla Daniela Bella, které významně ovlivnily moderní informační politiku, pokládám za vhodné zařadit citační analýzu zaměřující se

na jeho nejvýznamnější dílo v tomto ohledu – *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*.

V pramenech jsem našel velice zajímavou a poměrně podrobnou analýzu (TSAY Ming-Yueh. *The Impact of the concept of post-industrial society and information society: A citation analysis study*.) porovnávající dopad tohoto díla společně s dalšími význačnými pracemi na podobné téma. (Tsay, 1995)

Z důvodu jejího poměrně malého časového záběru daného datem vzniku (1972 – 1993) a dále rovněž některých metodologických nejasností a nekompatibilit, byl jsem nucen pro potřeby této diplomové práce vypracovat analýzu vlastní, nicméně kromě inspirace, kterou mi dodala, hodlám tuto analýzu využít k částečnému doplnění údajů, které pro mne byly nedostupné (období 1972 – 1980) a k porovnání výsledků.

Citační analýza-Tsay (1995)

The Impact of the concept of post-industrial society and information society: A citation analysis study

Studie srovnává díla, které autor identifikoval jako průkopnické a vlivné práce stojící na počátku teorií o postindustriální a informační společnosti. Kromě „*The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*“ Daniela Bella sledoval ještě „*Production and Distribution of Knowledge in United States*“ Fritze Machlupa a „*Age of Discontinuity*“ Petera Druckera. Údaje byly čerpány z databáze Social Science Citation Index (SSCI) s rozsahem od roku 1972.

Autor používá vícero postupů a druhů analýzy, od přímého součtu citací (direct citation counting), přes analýzu kocitací (cocitation analysis) až po značně náročnou kontextovou analýzu kocitací (cocitation context analysis), pro účely této práce zde však zmiňuji jen ty části, které mohu porovnat a analýzou vlastní.

Výsledky prostého sčítání shrnuje následující jednoduchá tabulka:

Cited work	No.of citing article	%
Bell: Coming of Post-ind. Soc.	1389	68,4
Machlup: Production&Distrib.	348	17,1
Drucker: Age of Discontinuity	293	14,4
Total	2030	99,9

(Tsay, 1995, s.334)

V období 1972 – březen 1993 tedy Tsay zaznamenal **1389** citací práce Daniela Bella, **348** citací Fritze Machlupa a **293** citací Petera Druckera. Některé z citujících článků rovněž zmiňovaly více než jednoho ze zmíněných autorů. Množství článků citujících Bella je tedy citelně vyšší než u ostatních dvou.

To může být ovlivněno značným množstvím faktorů včetně faktu, že Bellova práce v zachyceném období právě vyšla a jako novinka jistě upoutala více pozornosti, jak však dokazuje detailnější graf zachycující frekvenci citací (Tsay, 1995, s. 335 – přílohy [3]), v průběhu jednotlivých let se u všech sledovaných děl počty citací příliš nemění (s výjimkou strmého nástupu Bellova díla těsně po vydání).

To značí, že vliv všech citovaných děl zůstává celkem stabilní v průběhu celých 20 sledovaných let a i po započítání podobných ovlivnění výsledků, zůstává *Coming of the Post-industrial Society* stále dílem nejvýznamnějším.

V další části práce Tsay analyzuje, které vědecké disciplíny které z poměřovaných děl ovlivnila nejvíce (pro účely studie byl každý článek oborově klasifikován stejně jako časopis, ve kterém byl publikován).

Jak se dalo očekávat nejvýrazněji zastoupenou samostatnou disciplínou u

Bella je sociologie, která figuruje jakožto obor u 313 ze 1707 citací (celkový počet citací u této analýzy je větší než v předchozí tabulce – to je způsobeno tím, že některé časopisy mohou spadat do více kategorií), tedy 18,3% - téměř pětina z celku. S výrazným odstupem následují politické vědy (Political Science) s 8,4% citací a interdisciplinární sociální vědy (Social Science, Interdisciplinary) s 6,9%. Až na šesté pozici se s 5,4% umístily knihovnické a informační vědy (Library and Information science).

U Machlupovy práce jsou poměrně překvapivě nejsilněji zastoupeny právě citace z oboru knihovnické a informační vědy. S 87 citacemi ze 473 dosahují 18,4% - tedy stejně drtivé převahy jako sociologie u Bella. Hned na druhé pozici jsou očekávané ekonomické vědy (Economics) se 17,8% a na třetím management s 8,2%. Silné zastoupení knihovnického a informačního oboru souvisí s příspěvkem této Machlupovy práce k problematice informační ekonomiky, která tvoří významnou oblast zájmu těchto věd.

Jeho přednostní zájem o vstupy a výstupy těch částí ekonomiky, které se zabývají tvorbou informací a poznatků, rovněž pak analýzy jejich funkce na ekonomický systém, vedl pak evidentně k silnému propojení jeho konceptu „znalostní společnosti“ s oblastí informační ekonomiky, což se ukazuje i v těchto výsledcích.

U Druckera odpovídá zastoupení 14,4% pro oblast obchodu (Business), 12,0% pro oblast vzdělávání (Education) a 11,7% rovněž oblasti jeho zájmu, tedy zkoumání „nové ekonomiky“, spočívající stále výrazněji na informačním a znalostním průmyslu a návrhům nutných reforem systémů vzdělávání a obchodu.

U všech dohromady je třeba ještě zmínit výraznou roli kategorie ostatní (Miscellaneous), do které autor zahrnuje časopisy pokrývající tak malá pole působnosti, že nestačí na samostatnou kategorii. Ta v celkovém součtu zahrnuje 19% všech citací a předčí tak u každého z autorů i jeho nejzastoupenější samostatný obor. Tento fakt svědčí rovněž o širokém a

významném vlivu konceptů popsaných v citovaných pracích.

„The broad diversity of this category is a further indication of the wide range of the impact of the concept of post-industrial society and information society.“ (Tsay, 1995, s.339)

Co se týče kocitační analýzy, vybírám jen údaje týkající se společného citování Bella a Machlupa, jejichž porovnání se věnuji dále ve své analýze. Tsay zjistil, že nejčastější obor, ve kterém byli oba autoři citováni současně byl, s 25 články z 64, obor knihovnické a informační vědy.

To svědčí o tom, že informační odborníci vidí mezi jejich díly souvislost relevantní pro jejich oblast zájmu. Až jako druhá (18/64) skončila kategorie ostatní, což sedá vysvětlit tím, že jednotlivé obory v ní zahrnuté mají někdy poměrně úzký, specializovaný záběr, tudíž se pravděpodobně budou věnovat spíše detailům týkajícím se jen jednoho z autorů, než širšímu pohledu. O třetí pozici se dělí kategorie sociologie, jasně odkazující na Bellův význam na tomto vědním poli, a komunikace (Communication) se 7 články z 64.

Tsay práci uzavírá stručným shrnutím výsledků, ze kterého stojí za zmínku už uvedená relativní stabilita citovanosti, dále největší zastoupení citací z oboru informačních a knihovnických věd v celkovém součtu citací pro všechna tři díla, zvláště pak mezi články citujícími současně Bella a Machlupa. V závěrečném konstatování pak potvrzuje tezi o významnosti všech tří citovaných děl pro vědy zabývající se dále koncepty postindustriální a informační společnosti.

„Bell, Machlup and Drucker all analyzed economic and social effects of the growth of information-based industries. Of course, they were not alone in forecasting the post-industrial society and information society, but their contributions were significant enough for them to be cited in a large proportion of later articles on the post-industrial society and information

society.“ (Tsay, 1995, s.348)

Vlastní analýza

Citační analýza dopadů prací Daniela Bella a Fritze Machlupa v oblasti post-industriální a informační společnosti.

Pro svou analýzu jsem zvolil stejná díla jako Tsay ve výše rozvedené studii, tedy „*The Coming of the Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*“ a „*The Production and Distribution of Knowledge in the United States*“ Poměrně významný rozdíl v zadání prací pro vyhledávání v citacích spočívá v tom, že Tsay pouze původní Bellovou publikací vydanou v r.1973, zatímco já jsem se rozhodl zahrnout i jeho lehce rozšířenou variantu z roku 1976, na kterou odkazuje nezanedbatelné množství článků a jejíž absence by podle mě výzkum zkreslovala v Bellův neprospěch.

Údaje jsem rovněž čerpal z databáze SSCI, ze které je poměrně snadné získat nejen údaje o přímém počtu citací, ale též třídit nalezené citace podle četných hledisek, například podle roku publikování citující práce, vědeckých oborů časopisů ve kterých se objevily, autora, instituce na které působí a dalších. Rovněž není obtížné vyhledávat kocitace.

Na druhou stranu nemá SSCI autoritativně dané názvy jednotlivých publikací, ani neudržuje jmenné authority, tudíž v jejich zadávání panuje značná volnost, která následně nesmírně komplikuje přesné vyhledávání a společně se systémem ručního označování výsledků, které budou použity pro další analýzu - což rovněž poskytuje značnou libovůli, pak prakticky znemožňuje opakování cizích výzkumů.

Dalším limitujícím faktorem mé analýzy je skutečnost, že online verze SSCI, kterou jsem pro ni použil má rozsah od roku 1980 (respektive konce roku 1979) do současnosti – opomíjí tudíž pro takovýto výzkum podstatné období těsně po vydání Bellovy práce (obou variant), nemluvě už vůbec o zachycení takového období v případě Machlupovy práce (vyšla 1962). Oproti tomu však už Tsayovy výsledky prokázaly velmi nízkou míru kolísání v citovanosti, takže není pravděpodobné, že by byly výsledky nějak zásadně

zkresleny.

Ještě je třeba zmínit další dva faktory ovlivňující výsledky analýzy. Za prvé je zde skutečnost, že obsah SSCI tvoří v drtivé většině časopisecké články a přestože odborný článek je stále ještě nejklassičtější formou v publikaci odborných informací, je v oblasti humanitních věd neméně důležitou formou monografie a mnohé důležité a vlivné práce se nacházejí zcela mimo rámec SSCI (například právě *The Coming of Post-industrial Society* zde najdeme jen jako dílo citované, ne však jako citující). Za druhé je třeba počítat s všeobecnou tendencí citovat co nejméně a tedy mnohdy opomíjet některé vlivy jako ne tak důležité, případně necitovat práce natolik zprofanované, že jsou považovány za něco natolik všeobecně známého, že citovat netřeba (problematika tzv. under-citation).

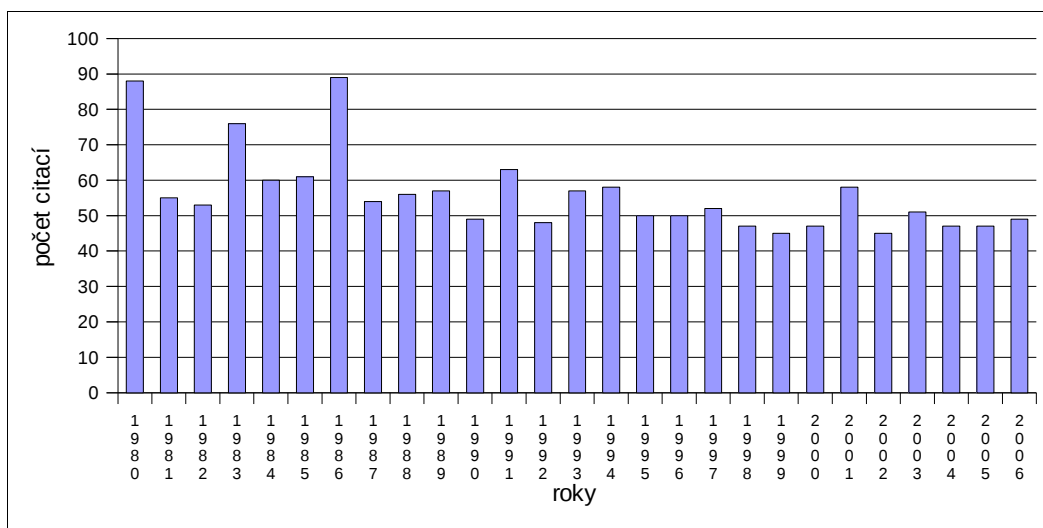
Výsledky

Při vlastní analýze jsem zaznamenal:

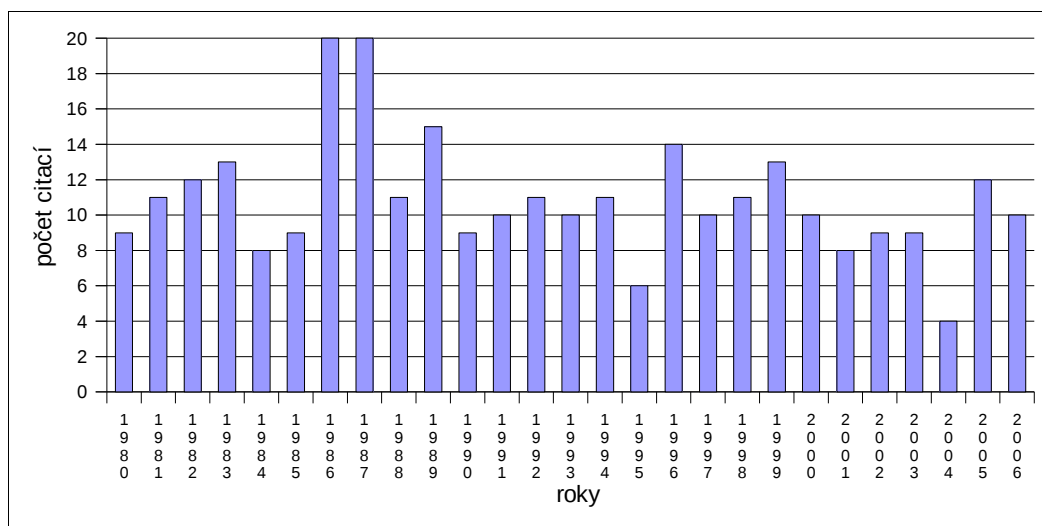
- **1537** citací díla „*The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*“ Daniela Bella
- **305** citací díla „*Production and Distribution of Knowledge in United States*“ Fritze Machlupa

Jejich rozložení v čase během sledované doby zachycují grafy 1. a 2. na další straně (v celkovém počtu citací jsou započítány i záznamy z let 1979 a 2007, které jsou ovšem nekompletní a tudíž nejsou zaneseny, aby nezkreslovaly graf).

Graf č.1.: Počty citací Daniela Bella (*The Coming of the Postindustrial Society: Venture in Social Forecasting*) v letech 1980 – 2006; zdroj: SSCI (Social Science Citation Index)

Graf č.2.: Počty citací Fritze Machlupa (*The Production and Distribution of Knowledge in the United States*) v letech 1980 – 2006; zdroj: SSCI (Social Science Citation Index)

Výsledky ukazují, stejně jako v předchozí studii, značně vyšší počet citací u díla Daniela Bella. U obou děl je patrný vrchol citovanosti v letech 1986, 1987 (u Bella ještě v r.1980) následovaný relativním ustálením se na hodnotách u Bella kolem 50, 60 a u Machlupa mezi 8, 10 citacemi ročně.

Analýza zaměřená na vědecké obory pokryté v časopisech, ve kterých se

články citující některého ze sledovaných autorů objevily poskytl údaje uvedené v následujících tabulkách:

Tabulka č.3. - počty citací D.Bella ve vědních oborech

(tabulka je zkrácená na prvních 10 míst, celá tabulka v přílohách [4])

Vědní obor	Počty citací	Procentuální podíl
SOCIOLOGY	437	28.4 %
INFORMATION SCIENCE & LIBRARY SCIENCE	135	8.8 %
MANAGEMENT	130	8.5 %
SOCIAL SCIENCES, INTERDISCIPLINARY	129	8.4 %
POLITICAL SCIENCE	118	7.7 %
ECONOMICS	115	7.5 %
EDUCATION & EDUCATIONAL RESEARCH	92	6.0 %
BUSINESS	86	5.6 %
GEOGRAPHY	73	4.7 %
PLANNING & DEVELOPMENT	68	4.4 %

Tabulka č.4. - počty citací F. Machlupa ve vědních oborech

(tabulka je zkrácená na prvních 10 míst)

Vědní obor	Počty citací	Procentuální podíl
INFORMATION SCIENCE & LIBRARY SCIENCE	114	37.4 %
COMPUTER SCIENCE, INFORMATION SYSTEMS	58	19.0 %
ECONOMICS	41	13.4 %
PLANNING & DEVELOPMENT	26	8.5 %
SOCIAL SCIENCES, INTERDISCIPLINARY	26	8.5 %
MANAGEMENT	25	8.2 %
SOCIOLOGY	22	7.2 %
ENVIRONMENTAL STUDIES	18	5.9 %
COMMUNICATION	17	5.6 %
EDUCATION & EDUCATIONAL RESEARCH	17	5.6 %

Nejvýrazněji zastoupeným oborem u Bella je očekávaně opět sociologie. S 28,4% má dokonce ještě významnější zastoupení než v předchozí studii. Rovněž další dvě kategorie, totiž informační a knihovnická věda (8,8%) a management (8,5%) nejsou ničím zvláště překvapivým, zdůraznil bych však přechýlení politických věd, které v předchozí studii zaujímaly význačné postavení, ovšem v průběhu let se jim téma patrně vzdálilo a nahradily je zcela jiné problematiky.

Zajímavé je také téměř 5% zastoupení geografie, které by u sociálního

tématu leckdo nečekal. Pod geografii však spadají i různé urbanistické studie, politologické výzkumy popisující závislost určitých skupinových postojů na geografických podmínkách a rovněž souvisí s výzkumy zaměřenými na životní prostředí.

Další záležitostí stojící za zmínku jeví se mi rozložení zúčastnění jazykových variant. Následující graf zcela jasně dokladuje pozici angličtiny jakožto latiny dneška, což vzhledem k jejímu významu v rámci moderní terminologie vědních oborů není nijak překvapující.

Graf č.3. – zastoupení jazyků citujících článků

VIEW RECORDS	Field: Language	Record Count	% of 1537	Bar Chart	SAVE ANALYSIS DATA TO FILE
☐	ENGLISH	1433	93.2336 %		
☐	FRENCH	26	1.6916 %		
☐	CZECH	20	1.3012 %		
☐	GERMAN	20	1.3012 %		
☐	RUSSIAN	9	0.5856 %		
☐	NORWEGIAN	8	0.5205 %		
☐	SPANISH	6	0.3904 %		
☐	SWEDISH	6	0.3904 %		
☐	CROATIAN	3	0.1952 %		
☐	ITALIAN	3	0.1952 %		
☐	SLOVAK	2	0.1301 %		

Zajímavější jsou pak další pozice, kde mezi světovými jazyky zaujímá významné místo čeština a slovenština, které je ještě v rámci pětaticetiletého přehledu možno brát jako jazyk jedné země. S takovým přístupem by československé angažmá aspirovalo na třetí pozici v celosvětové konkurenci, což rozhodně svědčí o místní akceptaci světového vývoje a zároveň dostatečné citační disciplíny. Většina příspěvků české provenience se vyskytuje v Sociologickém Časopisu.

Časopisů, ve kterých citující články vyšly, je samozřejmě velké množství (což opět potvrzuje tezi o širokém vlivu Bellovy i Machlupovy práce), nicméně je zajímavé porovnat aspoň ty, ve kterých se vyskytlo citací nejvíce.

Tabulka č.5. - Časopisy s nejvíce citacemi D. Bella

Název časopisu	Počet citací	Procentuální podíl
FUTURES	26	1.69 %
WORK AND OCCUPATIONS	24	1.56 %
AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW	17	1.11 %
ANNUAL REVIEW OF SOCIOLOGY	17	1.11 %
BRITISH JOURNAL OF SOCIOLOGY	17	1.11 %
SOCIAL FORCES	17	1.11 %
AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY	15	0.98 %
MEDIA CULTURE & SOCIETY	14	0.91 %
URBAN STUDIES	14	0.91 %
SOCIAL PROBLEMS	13	0.85 %
SOCIOLOGICAL QUARTERLY	13	0.85 %
THEORY AND SOCIETY	13	0.85 %
INTERNATIONAL SOCIOLOGY	12	0.78 %
JOURNAL OF MANAGEMENT STUDIES	12	0.78 %
SOCIOLOGICAL INQUIRY	12	0.78 %

Tabulka č.6. - Časopisy s nejvíce citacemi F. Machlupa

Název časopisu	Počet citací	Procentuální podíl
JOURNAL OF THE AMERICAN SOC. FOR INF. SCIENCE	12	3.93 %
KNOWLEDGE-CREATION DIFFUSION UTILIZATION	10	3.28 %
INFORMATION PROCESSING & MANAGEMENT	9	2.95 %
ANNUAL REVIEW OF INF. SCIENCE AND TECHNOLOGY	8	2.62 %
INFORMATION SOCIETY	8	2.62 %
JOURNAL OF INFORMATION SCIENCE	8	2.62 %
PROCEEDINGS OF THE AMERICAN SOC.FOR INF.SCIENCE	7	2.30 %
RESEARCH POLICY	7	2.30 %
FUTURES	6	1.97 %
ASLIB PROCEEDINGS	5	1.64 %
TECHNOLOGICAL FORECASTING AND SOCIAL CHANGE	5	1.64 %
INTERNATIONAL JOURNAL OF INF. MANAGEMENT	4	1.31 %
LIBRARY TRENDS	4	1.31 %
TELECOMMUNICATIONS POLICY	4	1.31 %
URBAN STUDIES	4	1.31 %

Jak je vidět, Bell se z tohoto pohledu jeví jako významný sociolog s velice širokým dosahem a dopadem – i časopis s nejvíce citacemi zabírá jen 1,7% z celkového počtu citací. Dále pak jako významný a komentovaný futurolog a autor jehož působnost sahá i do oblasti managementu a mediální kultury.

Machlup je oproti tomu nejčastěji citován v souvislosti se zcela konkrétním

tématem informační společnosti. Rovněž se pak potvrzuje jeho oblíbenost u knihovnických a informačních oborů.

Jediné společné body v obou tabulkách jsou časopisy Futures a Urban Studies, kde byli oba autoři pravděpodobně citováni společně.

Při hledání kcitací obou autorů pak bylo nalezeno **83** článků, ve kterých byli citováni společně. Jejich těžiště, jak ukazuje následující tabulka č.5., leží stejně jako v případě předchozí studie především v oblasti informačních a knihovnických věd.

Tabulka č.7. – rozložení vědních oborů v kcitacích

(procentuální součet je větší než 100%, protože některé časopisy jsou řazeny ve více kategoriích současně)

Vědní obor	Počty citací	Procentuální podíl
Information Science and Library Science	38	45,78%
Computer Science, Information Systems	21	25,30%
Sociology	13	15,66%
Communication	11	13,25%
Economics	7	8,43%
Planning and Development	5	6,02%
Social Sciences, Interdisciplinary	5	6,02%
Business	4	4,82%
Environmental Studies	4	4,82%
Humanities, Interdisciplinary	3	3,61%

Celkově lze říct, že citační analýza prokázala, že zájem o dílo Daniela Bella trvá stále a je stabilně dokazován vysokou pravidelnou citovaností, svědčící o dlouhodobé nosnosti Bellových témat.

Závěr

Přínos Daniela Bella informační politice by se dal s trochou nadsázky přirovnat ke Kolumbově objevení Ameriky. Nezáleží na tom, že ve

skutečnosti do Ameriky nedoplul (natožpak do zamýšlené Indie), ani na tom, že se před ním už kolem jejich břehů ochomýтали jiní. Jde o to, že naznačil směr a jeho smělá výprava ukázala cestu k nesmírnému bohatství neobjevených končin dalším objevitelům (zde bych onu nadsazenou metaforu raději opustil, neboť bych rozhodně nechtěl srovnávat Bellovy pokračovatele s tím, co se na novém kontinentě dělo poté).

Co je naopak jasné i bez nadsázky je skutečnost, že dílo tohoto „velkého solitéra“ sociologie (nikdy se nedal zařadit pod nějaký jednoznačný směr, školu, či paradigma) je stále aktuální nejen pro sociology, ale též pro obory informační, jimž jeho teorie svým způsobem razila cestu k novému uplatnění, významu a k nové roli informačních profesionálů. Nejenže jsou v něm obsaženy kořeny moderního pohledu na význam informací a poznatků, stejně jako na význam lidského kapitálu, který se v informační společnosti stává významnějším než strojové vybavení a kapitál finanční, ale též hluboce lidský rozměr etický, který se ohlíží na to, jak s oněmi informacemi a poznatky zacházet a jak se neztratit v postmoderní džungli informační exploze, mediálního zahlcení a ztráty hodnotové orientace.

Seznam použitých zdrojů

BATT, Chris. I Have seen the Future and IT Works. *Ariadne* [online]. 1998, is. 18 [cit. 2007-08-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.ariadne.ac.uk/issue18/>>. ISSN 1361-3200.

(Batt, 1998)

BELL, Daniel. The Year 2000 : The Trajectory of an Idea. *Daedalus* [online]. 1967, vol. 96, no. 3 [cit. 2007-08-13], s. 639-643. Dostupné z WWW: <<http://www.jaygary.com/starof2000/2000/dbell.htm>>.

(Bell, 1967)

BELL, Daniel. The Coming of the Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. 1st ed. New York : Basic Books, c1973. 507 s. SBN 465-01281-7.

(Bell, 1973)

BELL Daniel. Kulturní rozpory kapitalismu. Přeložil Lukáš Gjuurič. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 335 s. ISBN 80-85850-84-2.

(Bell, 1999)

BENIGER, James R. Origins of the information society: an excerpt from The control revolution. *Wilson Library Bulletin*. 1986, vol. 61, s. 12 – 19. ISSN 0043-5651.

(Beniger, 1986)

BINDÉ, Jérôme. Towards knowledge societies: UNESCO world report [online]. Paris, UNESCO, 2005 [cit. 2007-08-13] 237 s. Dostupné z WWW: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843e.pdf>>.

(Bindé, 2005)

BORGATTA, Edgar F.; BORGATTA, Marie L.. Encyclopedia of Sociology. Vol.3. New York: Macmillan Publishing Co. (1992). ISBN 0-02-897055-1 (Vol.3). ISBN 0-02-2897051-9 (set).

(Borgatta, 1992)

BRZEZINSKI, Zbignew. *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*, Westport :Greenwood Press, 1982. ISBN 0-31-323498-1.
(Brzezinski, 1982)

BURCH, Sally. *The Information Society / the Knowledge Society* [extrakt z knihy, online]. 29 May 2006 [cit. 2007-08-13]. Dostupné z WWW:<<http://www.vecam.org/article517.html>>.
(Burch, 2006)

BUTT, Danny. *Class in the Information Society : Socio-economic reproduction in the new media environment*, 2004. [cit. 2007-08-13] 105 s. Macquarie University, Sydney. Diplomová práce. Dostupné z WWW: <<http://www.dannybutt.net/infoclass/>>.
(Butt, 2004)

CASTELLS, Manuel. *The information age: Economy, society and culture*. Vol. I, *The rise of the network society*. Malden: Blackwell, 1996. 556 p. ISBN: 1-55786-617-1.
(Castells, 1996)

CASTELLS, Manuel. *The information age: Economy, society and culture*. Vol. II, *The power of identity*. Malden: Blackwell, 1997. 461 p. ISBN: 1-55786-873-5.
(Castells, 1997)

CASTELLS, Manuel. *The information age: Economy, society and culture*. Vol. III, *End of Millenium*. Malden: Blackwell, 1998. 418 p. ISBN: 1-55786-872-7.
(Castells, 1998)

DYER-WITHERFORD, Nick (1999) *Cyber-Marx : cycles and circuits of struggle in high technology capitalism*. 1999. [cit. 2007-08-13] 592 s. PhD thesis, Department of Sociology, University of Illinois (US). Dostupné z WWW: <<http://www.fims.uwo.ca/people/faculty/dyerwithford/>>. (Dyer-Whitherford, 1999)

FEATHER, John. *The Information society: a study of continuity and change*. 2nd ed., London: Library Association Publishing, 1998. ISBN 1-85-604269-3. (Feather, 1998)

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Přeložil Jan Jařab. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4. (Giddens, 1999)

KOLOMAZNÍK, Tomáš. K některým sociálním aspektům a posunům v koncepcích post-industriální a informační společnosti. *Sociologický časopis* [online]. 2000, roč. 36, č. 2 [cit. 2007-08-13], s. 221-232. Dostupné z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/386_221KOLOM.pdf>. ISSN 0038-0288. (Kolomazník, 2000)

MARSHALL, Gordon. *Oxford dictionary of Sociology*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1998. ISBN 0-19-280081-7. (Marshall, 1998)

MOODLEY, Sagren. The 'Information Society': A Critical Assessment. *Mousaion*. 2004, vol. 22, no. 2, s. 230 – 254. ISSN 0027-2639. (Moodley, 2004)

MULLAN, Phil. Information society: frequently un-asked questions. *Spiked*

[online]. 2000. [cit. 2007-08-13]. Dostupné z www:<<http://www.spiked-online.com/Articles/0000000053AA.htm>>.

(Mullan, 2000)

OECD. Interfutures : Facing the Future [online]. 1979 [cit. 2007-08-13]. 438 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/>>.

(OECD, 1979)

Ó SICHRÚ, Seán. Will the Real WSIS Please Stand-up? : The Historic Encounter of the 'Information Society' and the 'Communication Society'. GAZETTE : the international journal for communication studies. 2004, vol. 66, no. 3/4 [cit. 2007-08-13]. Dostupné z WWW:

<<http://www.worldsummit2003.de/>>. ISSN 0016-5492.

(Ó Sichrú, 2004)

PEKARI, Catrin. The Information Society and its Policy Agenda: Towards a Human Rights-based Approach [online]. *Revue québécoise de droit international*. 2005, vol.18 [cit. 2007-08-13]. Dostupné z WWW:

<<http://www.sqdi.org/volumes/pdf/>>.

(Pekari, 2005)

PETRUSEK, Miloslav. Slavnostní řeč Miloslava Petruska. *IForum* [online]. 2005. [cit. 2007-08-13] Dostupné z WWW: <<http://iforum.cuni.cz/IFORUM-1925.html>>. ISSN 1214-5726.

(Petrusek, 2005)

PŘIBYLOVÁ, Martina. Socioekonomické postavení informačních profesionálů v dnešní společnosti: soukromý sektor. Národní knihovna, 2000, roč.11, č.5-6 [cit. 2007-08-13], s. 212 – 226. Dostupné z

WWW:<<http://full.nkp.cz/NKKR/rejstrik2/ap.htm>>. ISSN 1214-0678.

(Příbylová, 2000)

SCHEMENT, Jorge. Porat, Bell, and the Information Society Reconsidered : The Growth of Information Work in the Early Twentieth Century. *Information Processing & Management*. 1990, vol. 26, no. 4, s. 449-465.

(Schement, 1990)

STEARNS, Peter N. The Idea of Postindustrial Society : Some Problems. *Journal of Social History*. 1984, vol. 17, no. 4, s. 685-693.

(Stearns, 1984)

STONIER, Tom. The Wealth of Information : A Profile of the Post-Industrial Economy. 1.ed.. London : Thames Methuen, (1983). 224 s.

ISBN 0-423-00800-5.

(Stonier, 1983)

STONIER, Tom. Towards a new theory of information. *Journal of Information Science*. 1991, vol. 17, no. 5, s. 257-263. ISSN 1741-6485.

(Stonier, 1991)

TOFFLER, Alvin, TOFFLEROVÁ, Heidi. *Nová civilizace : třetí vlna a její důsledky*. Přel. Bohuslav Blažek. 1. vyd. Praha : Dokořán, 2001. 125 s.

ISBN 80-86569-00-4.

(Toffler, 2001)

TOURAINÉ, Alain. *La Société Post-Industrielle*. 1. édition. Paris : Danöel, 1969. 315 s.

(Touraine, 1969)

TSAY, Ming-Yueh. The Impact of the Concept of Post-Industrial Society and

Information Society : A Citation Analysis Study. *Scientometrics*. 1995, vol. 33, no. 3, s. 329-350.

(Tsay, 1995)

VLASÁK, Rudolf. Informační povolání a informační společnost [stat' ve sborníku]. In: *Systémová integrace '99 : sborník z konference 31.5.-1.6.1999*. Praha: VŠE; 1999. [cit. 2007-08-13], s. 27-32.

Dostupné z WWW: <<http://si.vse.cz/archiv/>>.

(Vlasák, 1999)

VLASÁK, Rudolf. Informační sektor, informační profese a informační vzdělávání. *Národní knihovna. Knihovnická revue* [online]. 2001, roč. 3, č. 3, s. 159-168. Dostupné z WWW:

<<http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0103/0103159.html>>. ISSN 1214-0678.

(Vlasák, 2001)

WATERS, Malcolm. Daniel Bell. 1st ed. London: Routledge, 1996.

ISBN 0-415-10577-3.

(Waters, 1996)

WSIS (The World Summit on the Information Society). Geneva Declaration of Principles [online]. Geneva: December, 2003 [cit. 2007-08-13]. Dostupné z WWW:<<http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html>>.

(WSIS, 2003)

ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost a nová ekonomika. In *Information and Communication Technology in Education*. 1. vyd. Ostrava : Ostravská univerzita, 2000, s. 11-23. ISBN 80-7042-795-7.

(Zlatuška, 2000a)

ZLATUŠKA, Jiří; SAVICKÝ, Jan. Informační společnost. In Veřejná správa online [online]. 18 ledna 2000 [cit. 2007-08-13]. Dostupné z WWW: <http://vs.vismo.cz/dokumenty/dokumenty2.asp?u=200003&id_org=200003&id=1018>. (Zlatuška, 2000b)

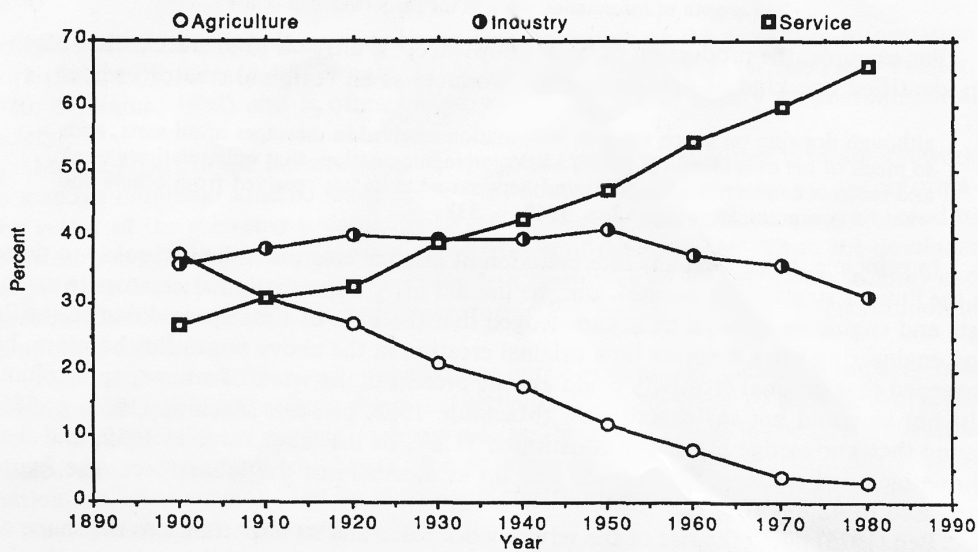
ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost. In *Zpravodaj ÚVT MU* [online]. 1998, roč. 8, č. 4, [cit. 2007-08-13], s. 1-6. Dostupné z WWW: <<http://www.ics.muni.cz/zpravodaj/articles/122.html>>. ISSN 1212-0901. (Zlatuška, 1998)

Přílohy

- [1] odkaz ze strany 26 graf
- [2] odkaz ze strany 53 graf
- [3] odkaz ze strany 59 tabulka

Příloha [1]
Graf vývoje rozdělení pracovní síly v USA (Schement, 1990)

Compiled from: Bell, D. (1976) *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books, pp. 134, 137.

Fig. 2. 3 sector aggregation of the U.S. work force: 1900-1908 (Bell).

Příloha [2]

Graf četnosti citací v jednotlivých letech (Tsay, 1995)

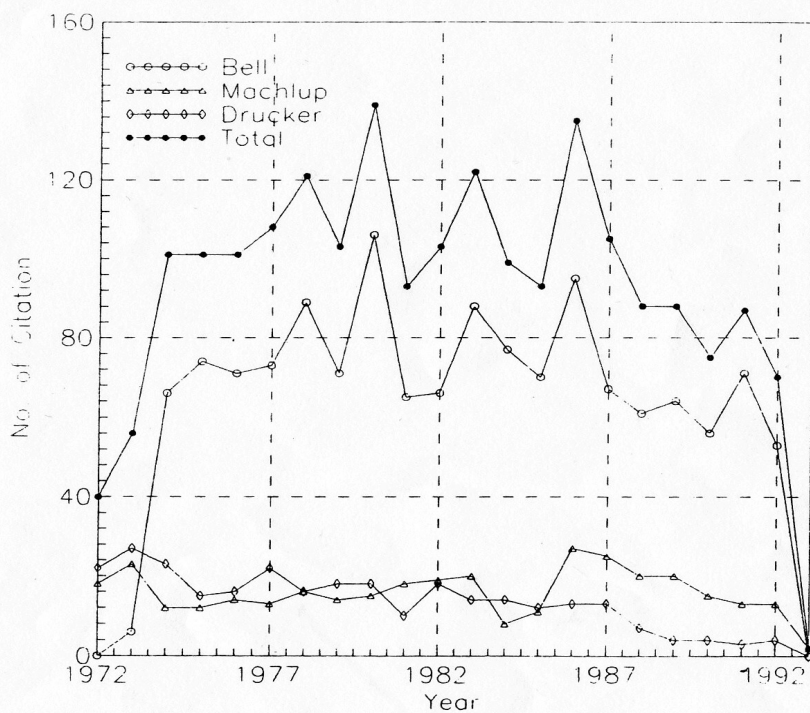

Fig. 1. Frequency distribution of citing articles each year

Příloha [3]

Rozšířená tabulka č.1 - počty citací D.Bella ve vědních oborech

Vědní obor	Počty citací	Procentuální podíl
SOCIOLOGY	437	28.4320 %
INFORMATION SCIENCE & LIBRARY SCIENCE	135	8.7833 %
MANAGEMENT	130	8.4580 %
SOCIAL SCIENCES, INTERDISCIPLINARY	129	8.3930 %
POLITICAL SCIENCE	118	7.6773 %
ECONOMICS	115	7.4821 %
EDUCATION & EDUCATIONAL RESEARCH	92	5.9857 %
BUSINESS	86	5.5953 %
GEOGRAPHY	73	4.7495 %
PLANNING & DEVELOPMENT	68	4.4242 %
ENVIRONMENTAL STUDIES	67	4.3591 %
COMMUNICATION	61	3.9688 %
COMPUTER SCIENCE, INFORMATION SYSTEMS	59	3.8386 %
LAW	54	3.5133 %
INDUSTRIAL RELATIONS & LABOR	53	3.4483 %
URBAN STUDIES	43	2.7977 %
PUBLIC ADMINISTRATION	37	2.4073 %
SOCIAL ISSUES	34	2.2121 %
INTERNATIONAL RELATIONS	29	1.8868 %
ANTHROPOLOGY	25	1.6265 %
HISTORY	22	1.4314 %
PSYCHOLOGY, MULTIDISCIPLINARY	19	1.2362 %
ERGONOMICS	18	1.1711 %
SOCIAL WORK	18	1.1711 %
PSYCHOLOGY, APPLIED	16	1.0410 %
HISTORY & PHILOSOPHY OF SCIENCE	15	0.9759 %
AREA STUDIES	13	0.8458 %
OPERATIONS RESEARCH & MANAGEMENT SCIENCE	11	0.7157 %
COMPUTER SCIENCE, INTERDISCIPLINARY APPLIC.	10	0.6506 %
DEMOGRAPHY	10	0.6506 %